

Univerzita Karlova

Právnická fakulta

Katedra právních dějin

Diplomová práce

Téma:

Právní vývoj Slovenské republiky 1939 - 1945

Vedoucí diplomové práce:

Prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

Autor:

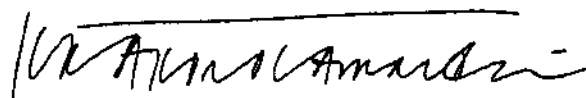
Martina Krákorová

Praha 2007

Za podněty a připomínky děkuji vedoucímu své diplomové práce Prof. JUDr. J. Kuklíkovi DrSc.

Prohlašuji, že jsem svou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze 8. ledna 2007

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Martina Krákorová', written over a horizontal line.

Martina Krákorová

OBSAH

Úvod	1
1. Právní mezníky na cestě ke slovenské samostatnosti.....	4
2. Mezinárodní postavení Slovenské republiky	13
3. Ústava Slovenské republiky	18
4. Vytváření fašistického právního pořádku na Slovensku v letech 1939 – 1945.....	24
5. Protižidovské zákonodárství Slovenské republiky.....	37
Závěr.....	61
Přílohy	63
Prameny a literatura	69

Úvod

Volba tématu mé diplomové práce nebyla náhodná. O problematiku „prvního samostatného slovenského státu“ se zajímám již delší dobu a současně mám k této otázce i určitý osobní vztah. Můj „starý otec“ plk. Ing. Viliam Martin se narodil na Slovensku a zažil tak i období Slovenské republiky. Poté, co Slovensko v roce 1941 vyhlásilo po boku Hitlera válku Sovětskému svazu se spolu s jednotkami slovenské armády ocitl na ruské frontě, kde zběhl a přidal se k ruské armádě. Odsud už pak vedly jeho kroky zpátky na Slovensko, kde se jako jeden z velitelů Slovenského národního povstání zapojil do osvobozovacích bojů.

Tématem diplomové práce je „Právní vývoj Slovenské republiky v letech 1939-1945“, mojí ambicí proto bylo zachytit vznik a vývoj prvního samostatného slovenského státu v novodobých dějinách a to především s ohledem na normotvornou činnost jeho ústavních orgánů, a současně zachytit vliv právních norem na formování státní podoby Slovenské republiky.

Normotvorná činnost slovenských ústavních orgánů byla během let 1939 – 1945 uveřejňována ve třech pramenech „Slovenský zákoník“, „Úradné noviny“ a „Vestník verejnej správy vnútornej“. Já jsem při zpracování daného tématu vycházela primárně z právních norem publikovaných v oficiální sbírce Slovenský zákoník.

Mezi fundamentální historicko-právní práci, o kterou jsem se mohla opřít, patří dílo K. Malého a kol., Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Praha 2003. Další práce vydaná kolektivem autorů vedeným L. Bianchim „Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu v rokoch 1848 – 1945“, II. díl, která vyšla již v roce 1973 v Bratislavě, přistupujeme-li k ní, resp. k některým jejím pasážím kriticky, pak tvoří samotný základ dané problematiky, a proto i ona patřila k informačním zdrojům, ze kterých jsem vycházela. Velmi přínosnou studií k danému tématu byla dále práce Jozefa Beňa „Vývoj slovenského právního poriadku (Banská Bystrica 2001).

Jako stěžejní historiografická literatura, jejíž prostudování bylo také nutné k základnímu poznání daného tématu a pochopení všech relevantních

historických souvislostí, posloužily především práce historika Ivana Kamence¹, dále kniha Jozefa Klimka, která vznikla již v 80. letech, přesto však podle mého soudu patří k základní literatuře dotýkající se tématu slovenského státu². K otázce protižidovského zákonodárství pak bylo nutné prostudovat minimálně práce již zmiňovaného Ivana Kamence³ a dále Lipscherovu výbornou monografii „Židia v slovenskom štáte 1939 – 1945“ (Bratislava 1992).

Práce je rozdělena do pěti kapitol. První je pokusem zachytit nejvýznamnější právní momenty, které se staly v období, kdy se Slovákům naskytl možnost vymanit se ze spojení s habsburskou velmocí a zformovat se spolu s dalším slovanským národem v samostatný demokratický stát, resp. zklamání určité politicky aktivní části slovenského obyvatelstva z nenaplněných představ o státoprávním uspořádání v rámci společného československé státu. Tato kapitola pak ve své druhé polovině nabízí přehled událostí, které již bezprostředně vedly ke vzniku prvního samostatného slovenského státu.

Druhá kapitola pojednává o mezinárodním postavení nově vzniklého státního celku a především se zaměřuje na poukázání na pouze teoretickou samostatnost Slovenské republiky, která se fakticky nacházela ve vazalském poměru k Hitlerovu Německu, a která si nejen kvůli této skutečnosti vysloužila označení „nacistický satelit“.

Kapitola třetí je studií slovenské ústavní listiny, pokusem o její charakteristiku a zhodnocení.

Vývoj slovenského režimu v letech 1939 – 1945, jeho fašizaci a to „legální cestou“, na podkladě celé řady právních norem, které postupně zaváděly totalitní právní pořádek, je obsahem čtvrté kapitoly.

Poslední kapitola zachycuje jednu z nejsmutnějších a nejostudnějších skutečností slovenských dějin, protižidovské zákonodárství, jehož tvorbou a aplikací se slovenský režim naprosto zdiskreditoval, a které stálo na počátku tragédie slovenských Židů.

V souvislosti s tematikou poslední kapitoly bylo také nutné vyřešit otázku, zda označovat v diplomové práci židovské obyvatelstvo za „Židy“ či naopak používat tento termín v podobě s malým počátečním písmenem, tedy „židé“.

¹ Kamenec, I., Slovenský štát : (1939 – 1945), Praha 1992

² Klimko, J., Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku, Bratislava 1986

³ Kamenec, I., Po stopách tragédie, Bratislava 1991

Prakticky ve veškeré současné literatuře zabývající se touto tematikou se setkáváme se slovem „Žid“, a proto i já, v zájmu určité sjednocenosti, jsem nakonec přistoupila na toto pojetí. Vycházím z toho, že ačkoli v době popisovaných událostí ještě neexistoval národní izraelský stát, tento však byl krátce po skončení 2. světové války konstituován. Ve světle těchto okolností považuji psaní slova „Žid“ za logické i s ohledem na to, že absence židovské státnosti byla dočasná, byť trvala 2000 let, a dnešní stát Izrael lze s určitými výhradami považovat za nástupnický celek starověkých izraelských království.

Cílem práce nebylo nabídnout dokonalý rozbor daného tématu. K tomu nebyly dány ani časové podmínky, ani to neumožňoval „prostor“, který nabízí diplomová práce, neboť problematika každé kapitoly by si zasloužila samostatný důkladný výzkum a samostatnou studii. Práce tak měla především přispět k poznání nejpodstatnějších otázek týkajících Slovenské republiky a práva, které vytvářely její ustavní orgány, a další problematiky s tím související se alespoň „dotknout“ a připravit tak základ pro případný další výzkum.

1. Právní mezníky na cestě ke slovenské samostatnosti

O osudu Slovenska mělo být rozhodnuto v řadě jednání odehrávajících se na pozadí válečných událostí. Jednalo se na více úrovních a sice mezi domácími politiky i mezi představiteli české a slovenské emigrace, která měla silné zastoupení především ve Spojených státech amerických. Hmotnými výsledky těchto politických setkání byla řada dokumentů, které měly více či méně zásadní význam na utváření se české a slovenské státnosti. Jejich význam byl však jen politického rázu, nikoli právního. Neboť o státoprávním poměru slovenských území k českým zemím mohly rozhodnout až ústavní orgány nového státu. „Slovenské otázky“ se především dotýkaly tzv. Clevelandská dohoda, Pittsburská dohoda, Washingtonská deklarace - Prohlášení nezávislosti československého národa jeho prozatímní vládou československou a především pak Martinská deklarace.

Clevelandská dohoda byla uzavřena dne 22. října 1915 v Clevelandu, ve státě Ohio, mezi Českým národním sdružením a Slovenskou ligou. Obě tyto organizace patřily k politickým reprezentantům amerických Čechů a Slováků a tato dohoda byla vůbec prvním vyjádřením společného požadavku na vytvoření samostatného Československa a to na federativním principu uspořádání. Pro Slovensko byla požadována úplná národní autonomie a to s vlastním sněmem, s vlastní státní správou, úplnou kulturní svobodou, s vlastní finanční a politickou správou. V oblasti slovenské autonomie měl být uznán jako státní jazyk slovenština.⁴

Pittsburská dohoda, která prakticky nahradila Clevelandskou dohodu, byla uzavřena za účasti Tomáše G. Masaryka 30. května 1918 mezi českými a slovenskými představiteli krajanských organizací v USA.

Zde se opět potvrdila společná vůle představitelů krajanských spolků po zřízení společného státu. Zajímavostí je, že se v této dohodě již nemluví o federativním uspořádání. Pro Slovensko však zůstal požadavek autonomie, resp.

⁴ Gronský, J., Hřebejk, J., Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, I. díl (1918 – 1945), s. 13 - 14

vlastní administrativy v rámci společného státu, vlastního sněmu a soustavy soudů.⁵

Řešení „slovenské otázky“ byla živým a neustáleným problémem, na který měla vliv celá řada koncepcí reprezentující celé spektrum představitelů slovenského politického života. Proto již jen několik málo měsíců po podepsání Pittsburské dohody byla dne 18. října 1918 vydána Washingtonská deklarace⁶, která se již nedotýkala otázky autonomie Slovenska. V deklaraci byla prakticky jen vyjádřena touha po spojení se Slováky, kteří byli označeni za bývalou součástku českého národního státu. Celé znění deklarace se neslo již v duchu čechoslovakismu, myšlenky jednotného československého národa.

Svou představu o poválečném uspořádání Slovenska v rámci nového státu měl i Milan Hodža, který také prosazoval autonomii, držel se však striktně linie jednotného československého státu. Hodža navrhoval, aby Slovenská národní rada⁷ jmenovala členy autonomního výboru, který by vypsal volby do slovenského sněmu. Poslanci slovenského autonomního sněmu by pak byli kooptováni do společného zákonodárního sboru, Národního shromáždění.⁸

Myšlenka čechoslovakismu nakonec zvítězila a stala se základem pro koncepci spojení Čechů a Slováků v jednotném státě.⁹ Projevila se tedy jak v Provolání Národního výboru československého o samostatnosti československého státu z 28. října 1918, ve kterém se již otevřeně hovořilo i o „československém lidu“, o „československém národě“, tak i politické linii, kterou sledovala slovenská politická reprezentace. Ta ji vtělila do tzv. Martinské deklarace, která byla výsledkem setkání více jak stovky představitelů slovenského veřejného kulturního života, které se uskutečnilo 30. října 1918. Slovenský národ v ní byl označen za jazykovou i kulturně historickou součást jednotného československého národa. Tvůrci „Martinské deklarace“, kteří se organizovali do slovenské odnože Národní rady a kteří sebe označili za jedinou legitimní reprezentantku slovenského národa, se omezili pouze na vyjádření požadavku na

⁵ Gronský, c.d., s. 16 - 17

⁶ Gronský, c.d., s. 17 - 20

⁷ Jednalo se politický orgán, který se konstituoval v říjnu 1918 z iniciativy představitelů Slovenské národní strany a prezentoval se jako jediný relevantní politický reprezentant Slováků.

⁸ Bianchi, L. a kol., Dějiny státu a práva na území Československa v období kapitalizmu, II. Díl 1918 – 1945, Bratislava 1973, s. 52

⁹ Jedním z vysvětlení pro prosazení této koncepce je skutečnost, že samostatný československý stát byl národnostně velmi pestrý se silnou německou a maďarskou menšinou. Spojení Čechů a Slováků v jednotný národ tak zajistilo žádoucí početní převahu.

neomezené právo ne sebeurčení pro československý národ a nechali tak bez povšimnutí otázku státoprávního uspořádání, resp. postavení Slovenska v rámci samostatného československého státu.

Slovensko tak bylo na základě shodného postupu představitelů obou národů začleněno po rozpadu rakouského císařství do jednotného státního útvaru s českými a moravskými zeměmi, s nejasným vymezením jeho postavení.

Na této skutečnosti nezměnilo ani ustavení zvláštního vládního orgánu, kterým byl ministr pro správu Slovenska¹⁰. Tento zmocněnec vlády disponoval široce pojatou pravomocí, která vyplývala z ustanovení § 14 zákona č. 64/1918 Sb. z. a n., o mimořádných přechodných ustanovení na Slovensku, vydaného dne 10. prosince 1918. Podle něj byla vláda Československé republiky oprávněna pověřit a dát „některému svému členu plnou moc, aby vydával nařízení a konal vše na udržení pořádku, na konsolidování poměrů a na zabezpečení řádného státního života“. K platnosti takových nařízení pak stačil podpis ministra pro správu Slovenska. Zplnomocněný ministr tak byl nadán nařizovací mocí, kterou mohl upravovat prakticky všechny otázky související s chodem vnitřního života, a která mu umožňovala splnit hlavní úkol - dostat celou vnitřní organizaci Slovenska, resp. slovenské části Uherska pod kontrolu ústřední československé vlády posílit tak její postavení.

Otázku slovenské autonomie neřešila ani Ústava. Dne 29. února 1920 se nově zvolený sněm usnesl na zákoně č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky. Pro tu část politické reprezentace, která setrvala na autonomistickém programu, byla její koncepce skutečným zklamáním. Slovenský národ nebyl uznán jako samostatný, neboť Ústava hovořila zásadně jen o jednotném národě československém, který obývá jednotný a nedílný územní celek. Ústavnímu zakotvení autonomie se tak dostalo pouze Podkarpatské Rusi¹¹, fakticky však ani ta nebyla nikdy v době 1. republiky realizována.

Takové pojetí ale nemohlo vyhovovat řadě slovenských politiků, kteří měli naprosto odlišnou představu o Slovensku v rámci mladé republiky. Ti především odlišně vnímali slovenský národ od ústavního pojetí a jejich politickým požadavkem byla autonomie. Mezi nejradikálnější představitele tohoto proudu ve

¹⁰ Prvním ministrem pro správu Slovenska byl jmenován Dr. Vavro Šrobár.

¹¹ Viz § 3 odst. 2 - 9 ústavy

slovenském politickém životě byli někteří členové Slovenské lidové strany. Jejich představy o novém státoprávní uspořádání vtělil do návrhu svazové listiny československé svazové republiky z roku 1921. Jejím autorem byl slovenský právník maďarského původu, Vojtěch Tuka.¹² Tukovo pojetí Československa se blížilo konfederaci. Podle § 5 měly mít oba státy svoje vlastní ústavy, zákonodárné sbory, národní vlády, národní vojska, vlastní hospodářskou politiku, svoje vlastní státní odznaky a národní vlajky. V § 8 byl vyjádřen požadavek na vlastní mezinárodní subjektivitu obou národů. Toto pojetí ale nebylo odrazem většinového požadavku ve slovenské politice, a proto měly takové snahy minimální odezvu ve slovenské společnosti a prakticky nulovou podporu slovenských politiků.

V období 1. československé republiky nedošlo k vyřešení „slovenské otázky“ a Slovákům se nepodařilo prosadit proti oficiální politice byť jen minimální požadavky na svou svébytnost. K její realizaci tak mohlo dojít až za jiné vnitropolitické i zahraniční situace. Tou se staly události kolem Mnichovské dohody. Slovenští autonomisté využili výsledků jednání, která probíhala na konci září roku 1938 mezi čtyřmi velmocemi, a ze kterých vyšlo Československo nejen územně okleštěno, ale také celkově oslabeno po ekonomické, vojenské a politické stránce. Vnitřní politika se ocitla v krizi a jako taková už nebyla schopna dále čelit snahám o vymanění se Slovenska z těsných vazeb na české země.

Slovensko získalo svou faktickou politickou autonomii již 6. října 1938 proklamací „Žilinského manifestu slovenského národa“. Tato deklarace byla výsledkem jednání, které proběhlo mezi představiteli Hlinkovy slovenské lidové strany a dalšími slovenskými politickými stranami¹³ a které bylo vedeno jedinou snahou - prosadit právo Slováků na sebeurčení:

„1. Podepsaní osvojujeme si návrh Hlinkovy slovenské lidové strany na vydání ústavního zákona o autonomii Slovenska tak, jak byl podaný v poslanecké sněmovně a uveřejněný ve Slováků č. 129 5. června 1938. Zavazujeme se, že se všichni všemi silami vynasnažíme, aby tento návrh byl

¹² Gronský, c.d., s. 79

¹³ Jednání se dále zúčastnila agrární strana, národně socialistická, živnostenská, Gajdova fašistická strana a Rázusova národní strana. Slovenští sociální demokraté sice nebyli přítomni, ale jen o dva dny později se také k dohodě připojili. Jediní komunisté nebyli na jednání připuštěni a ani nakonec nepřipojili svůj souhlas.

Národním shromážděním ústavně přijat nejpozději do 28. října. Ústavním přijetím tohoto návrhu bude státoprávní postavení Slovenska definitivně vyřešené.

2. Vládní a výkonná moc na Slovensku se má okamžitě odevzdat do rukou slovenské vlády, proto žádáme okamžitě pověřit místopředsedu Hlinkovy slovenské lidové strany, poslance Dr. Jozefa Tisa, aby jako designovaný předseda sestavil v dohodě s podepsanými politickými stranami první slovenskou vládu, sestávající z předsedy a čtyřech ministrů a navrhl jí na jmenování.

Podepsaní přijímají návrh zákona na decentralizaci vládní a výkonné moci tak, jak je k tomuto prohlášení připojený. tento návrh se má přijmout a uskutečnit v nejkratším čase, aby se do uskutečnění prvního bodu tohoto prohlášení vládní a výkonná moc dostala nejen fakticky, ale i právně do rukou Slováků.¹⁴

Zákonné podobu dostaly požadavky tzv. Žilinské dohody ústavním zákonem č. 299/1938 Sb. z. a n., o autonomii Slovenské krajiny, schváleného dne 18., resp. 22. listopadu 1938. Již samotná úvodní slova citovaného ústavního zákona znamenala popření dosud prosazované politické linie čechoslovakismu, když zdůrazňovala, že „že Česko-Slovenská republika vznikla shodou suverénní vůle dvou rovnoprávních národů“. V preambuli ústavního zákona se také zákonodárce vracel ke znění Pittsburské dohody a dalších smluv a projevů, ve kterých byla „zabezpečená“ úplná autonomie.

Ústavní zákon tak znamenal likvidaci dosavadní unitární podoby československého státu, což se projevilo již v samotném názvu Česko-slovenská republika. Citovaný ústavní zákon č. 299/1938 Sb. z. a n. zakotvoval jasné posílení pozice slovenských činitelů ve vnitřní politice státu. Ta se projevila především ve formulaci § 5, který požadoval pro platnost usnesení Národního shromáždění ve věci změny ústavní listiny a ústavních zákonů, aby k tomu ústavně potřebná většina zahrnovala v sobě i přiměřenou kvalifikovanou většinu členů sněmu, zvolených ve slovenské autonomní oblasti. Obdobnou roli hrálo ustanovení § 9 odst. 3, který říkal, že „změnu území Slovenské krajiny podle § 33 ústavní listiny může se uskutečnit jen po souhlase 2/3 většiny Sněmu Slovenské krajiny.“ Co se týče pravomoci slovenského sněmu, pak s výjimkou

¹⁴ Rychlík, J., Češi a Slováci ve 20. století. Československé vztahy 1914-1945, Bratislava 1997, s. 144

zákonů, jejichž vydávání mělo zůstat v kompetenci Národního shromáždění a jejichž demonstrativní výčet nabízel § 4 ústavního zákona, byla zbytková zákonodárná moc pro území autonomního Slovenska svěřena sněmu Slovenské krajiny.

Je naprosto příznačné vzhledem k pozdějšímu vývoji Slovenska, že ke schválení ústavního zákona o slovenské autonomii nedošlo z ústavního hlediska kvalifikovanou většinou poslanců, což může vyvolávat spekulace o legitimitě a koneckonců i legalitě celého procesu autonomizace Slovenska. V době, kdy se jednalo o slovenskou autonomii nebyl totiž parlament plně obsazen. V důsledku odstoupení některých československých území po podepsání Mnichovské dohody ve prospěch Německa a Maďarska byly zbaveni poslaneckých mandátů ti poslanci, kteří měli domovské právo právě v odstoupených obcích. Já se však domnívám, že tato skutečnost nemůže mít vliv na legitimitu vyhlášení autonomie. Ústavní zákon č. 299/1939 Sb. z. a n. byl již jen k datu svého schválení zákonným potvrzením skutečností. Již 7. října totiž ústřední vláda jmenovala čtyři ministry z řad slovenských politiků, kteří s spolu s Dr. Tisem, coby ministrem s plnou mocí pro Slovensko, jmenovaným již o den dříve, měli plnou pravomoc při řešení všech otázek, týkajících se Slovenska. Takto jmenovaná vláda začala svými výnosy řídit vnitřní politiku slovenské autonomní oblasti.

Otázkou zůstává v jaké podobě vzešlo Česko-slovensko z nového státoprávního uspořádání. Podle pojetí ústavního zákona se nabízí charakterizovat spojení Čechů a Slováků jako federace s konfederativními prvky. Podle mého názoru se toto projevilo především ve znění ustanovení § 9 odst.4, podle kterého se v případě uzavírání mezinárodních smluv týkajících se slovenských kulturních, kultových a hospodářských otázek, a které spadají do výlučné pravomoci slovenského autonomního sněmu, vyžaduje souhlas sněmu Slovenské krajiny. Souhlasím s názory, které toto ustanovení vykládají tak, že slovenská autonomní oblast měla disponovat jistou mírou mezinárodněprávní subjektivity.¹⁵

Do jisté míry došlo k dalšímu prohloubení uvolnění svazku mezi Čechy a Slováky již krátce po ústavním zakotvení slovenské autonomie. Stalo se tak

¹⁵ Viz Beňa, J., Vývoj slovenského právního poriadku, Banská Bystrica 2001, s. 37

přijetím ústavního zákona č. 330/1938 Sb. z a n., o zmocnění ke změnám ústavní listiny a ústavních zákonů republiky Česko-slovenské, ze dne 15. prosince 1938. Jeho schválením se vnitřní politický život státu posunul blíže k typu autoritativního režimu, když prakticky potlačil zákonodárnou činnost parlamentu. Na základě ustanovení článku II byla vláda, resp. autonomní vláda zplnomocněna po dobu dvou let vydávat k úpravě poměrů, s výjimkou změny ústavní listiny, svých nařízení a to i v případě, že se pro ně vyžaduje forma zákona.

Současně byla ústavně posílena pravomoc prezidenta republiky. Podle článku I mohl prezident na jednomyslný návrh vlády vydávat dekrety s mocí ústavního zákona, které jsou potřeba ke změnám ústavní listiny či dalších ústavních zákonů reflektující nové poměry a nebo jsou potřeba k úpravě dalších otázek, ke kterým se za normálních okolností vyžaduje vydání ústavního zákona.

Jak již bylo zmíněno výše, měl tento ústavní zákon zásadní vliv na změnu kurzu ve vnitřní politice státu, ale také znamenal další potvrzení volnějšiho spojení Slovenska se zbytkem společného státu. Dekretální pravomoc prezidenta ve vztahu ke změnám ústavního zákona č. 299/1938 Sb. z. a n., o autonomii Slovenské krajiny, byla omezena ve prospěch Slovenska. Pouze na základě souhlasu sněmu Slovenské krajiny mohl prezident dekretem s mocí ústavního zákona měnit poměry založené výše zmíněným ústavním zákonem.

V důsledku ústavního zákona č. 330/1938 Sb. z a n. se koncentrovala moc v rukou ústřední vlády, resp. slovenské autonomní vlády a prezidenta. Došlo k narušení základních politických principů, na kterých je budována demokracie. Národní shromáždění, které reprezentovalo vůli a suverenitu lidu bylo fakticky zbaveno své moci.

Jistou paralelu mezi radikalizací vnitřního života 2. česko-slovenské republiky a radikalizací postojů těch slovenských politických reprezentantů, kteří považovali způsob vyřešení státoprávní otázky Slovenska autonomií za překonaný a kteří, vedeni separatistickými snahami, požadovali odtržení Slovenska od Čech a Moravy konstituováním samostatného státu.

Mezi hlavní iniciátory takového směru patřilo radikální křídlo Hlinkovy slovenské lidové strany. Téměř od samého počátku existence HSĽS se v ní profilovala dvě mocenská centra, která spolu zápasila o výsadní postavení. Menší radikální křídlo usilovalo o co nejrychlejší odtržení Slovenska.

Ideologicky inklinovalo k fašistickým politickým systémům. Jeho čelním reprezentantem byl Vojtěch Tuka¹⁶. To druhé, mnohem početnější křídlo, v jehož čele stál Jozef Tiso¹⁷ s podporou stranického aparátu (v době Slovenské republiky jej představovala ještě většina členů slovenského sněmu a státní správy a katolického duchovenstva) mělo v zásadě stejný cíl, ale dosáhnout jej chtělo postupně, přirozenou, evoluční cestou. Frakční zápasy se pak odehrávaly i po vyhlášení samostatného Slovenska.

Hned v říjnu 1938 byly navázány kontakty mezi nimi a představiteli nacistického Německa. Ale jak Machova¹⁸ a Tukova návštěva měly soukromý charakter a jednání, která v Německu vedly, nebyla z popudu autonomní slovenské vlády. Hitler však obratně využil těchto separatistických tendencí radikálního křídla Hlinkovy slovenské lidové strany a německé menšiny politicky reprezentované Deutsche Partei a jejím předsedou Karmasinem, aby mohl definitivně likvidovat to, co zbylo po Mnichovu z prvorepublikového Československa. Od počátku roku 1939 stupňovali nacisté tlak na slovenské autonomní činitele ve snaze docílit vyhlášení slovenské samostatnosti a účelově ji využít pro své politické zájmy.

¹⁶ Tuka hledal svou politickou inspiraci v obou fašistických stranách. Podle jejich vzoru např. organizoval ozbrojené jednotky Rodobrany, které byly věrnou kopií Musolliniho Fasci di Combattimento nebo Hitlerových jednotek SA. Jeho politické aktivity oscilovali na hraně československých zákonů. Nakonec byl v roce 1929 odsouzen k trestu desetiletého vězení za vlastizrady.

¹⁷ Velmi zdařilou Tisovu biografii napsal I. Kamenc. Dr. Jozef Tiso. Tragédia politika, kňaza a človeka, Bratislava 1999. Krátká životopisná poznámka viz Přílohy.

¹⁸ Alexandr (Šaňo) Mach (1902 – 1980) studoval v ostříhomském a trnavském bohosloveckém semináři, avšak místo kariéry kněze zvolil dráhu profesionálního politika. Členem Hlinkovi slovenské lidové strany se stal v roce 1922 a záhy se postavil na stranu Tuky, reprezentujícího ono radikální křídlo strany. Po vzniku samostatného slovenského státu byl postupně nejdříve šéfem Úřadu propagandy (1939 – 1940), ministrem vnitra (červenec 1940 – duben 1945), náměstkem ministerského předsedy (srpen 1940 – září 1944). Během šestileté existence Slovenské republiky byl velitelem Hlinkových gard. Historiky je považován za jednoho z hlavních iniciátorů a organizátorů deportaci slovenských židů. Po nezdařeném pokusu o útěk v prvních měsících míru – v Rakousku jej zajali američtí vojáci a předali československých úřadům – byl v roce 1947 odsouzen k 30 letům vězení. Po dvaceti letech byl amnestován a svůj život dožil jako řadový občan v Bratislavě.

Vytvoření nezávislé Slovenské republiky totiž mělo sehrát pro Němce dvojitou významnou roli. První při realizaci tzv. Ostpolitik. Nacistický vůdce Adolf Hitler zamýšlel slovenské území a jeho hospodářský potenciál využít jako jakési nástupiště, základnu pro postup na východ. Slova Hermana Göringa, zachycená v Memorandu německého ministerstva zahraničí ze dne 17. října 1938, mluví jasně:

„Čechy bez Slovenska jsou nám vydané ještě více na milost a nemilost. Letecké základny pro Luftwaffe na Slovensku jsou důležité pro akci proti východu“.¹⁹

Druhá byla úloha vzorového státu. Německý vyslanec v Bratislavě Bernard vyjádřil nacistické úmysly takto:

„Slovensko bylo vizitkou, kterou jsme ukazovali malým zemím jihovýchodní Evropy, jmenovitě slovanským národům: ‘takto nezávisle může žít malý stát, který se dá pod ochranu Velkoněmecké říše’. Bylo jasné, že hra s touto vizitkou je časově omezená podle vývoje situace v Evropě“.²⁰

Slovensko tedy nakonec vzniklo jako zcela nový samostatný stát ve východní Evropě 14. března 1939, a i když nelze konstatovat, že se tak stalo čistě v důsledku německé expanzivní politiky, rozhodně Hitler svými kroky celý proces urychlil.

¹⁹ Klimko, J., *Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku*, Bratislava 1986, s. 53

²⁰ Lipták, E., *Slovensko v 20. storočí. Najdiskutovanejšia historická esej o Slovensku*, Bratislava 2000, s. 183

2. Mezinárodní postavení Slovenské republiky

Slovenská republika zdánlivě vykazovala z hlediska mezinárodního práva základní konstitutivní prvky státu. Měla své území, obyvatelstvo a organizovanou politickou moc, která se na daném území prosazuje vůči veškerému jeho obyvatelstvu. Tuto veřejnou moc bylo možné charakterizovat jako nejvyšší uvnitř slovenského státu i jako relativně trvalou. Bylo by možné hovořit i o mezinárodněprávní subjektivitě a s ní související odpovědnosti Slovenska za porušení norem mezinárodního práva. Podle pravidel obecného mezinárodního práva považuje se nově vzniklý stát za subjekt mezinárodního práva již v okamžiku své faktické existence, k jeho plnému zapojení do mezinárodního společenství je podmíněno jeho mezinárodním uznáním ostatními státy²¹. I z tohoto pohledu nemohlo být pochyb o existenci nového suverénního slovenského státu, který má rovnoprávné postavení s ostatními státy. Slovensko bylo po svém vzniku během následujících tří let uznáno ať už *de iure*²² či *de facto*²³ 26 státy celého světa²⁴. Patřily mezi ně Německo, Itálie, Japonsko, SSSR, vichystická Francie, Maďarsko, Polsko, Švédsko, Bulharsko, Rumunsko, Španělsko, Holandsko, Belgie, Finsko, Jugoslávie, resp. Paveličův fašistický Nezávislý chorvatský stát, dále Mandžusko, čínská vláda v Nankinu, Kostarika a Ekvádor, Švýcarsko, Litva, Lotyšsko, Estonsko a v neposlední řadě Vatikán. Velká Británie uznala nejdříve Slovenskou republiku jen *de facto*, když ponechala svého diplomata v Bratislavě, později v průběhu války ale své uznání odvolala, stejně tak učinila i Gaullova Francie, Stalinovo Rusko. Jedinou velmocí, která Slovensko od počátku neuznávala na žádné úrovni byly Spojené státy americké.

²¹ Potočný, M., Mezinárodní právo veřejné, Praha 1996, s. 20

²² Jedná se uznání plné, konečné a neodvolatelné. Vyjadřuje vůli uznávajícího státu navázat s uznávaným státem právní i politické styky v plném rozsahu. Právní účinky tohoto uznání pomíjejí jen s faktickým zánikem státu.

²³ Je to uznání prozatímní, kterého se státu dostává např. faktickým navázáním vztahů, např. uzavřením obchodní dohody apod. Takové uznání může být ale kdykoli odvoláno, případně naopak nahrazeno uznáním *de iure*.

²⁴ Kamenec, I., Slovenský stát, Praha 1992, s. 39. Historik Kirschbaum však uvádí, že jich bylo 28. Viz Kirschbaum, S. J., A History of Slovakia. The Struggle for Survival, New York 1996, s. 191

Při důkladnějším rozboru však slovenská státní suverenita byla jen platonickou. Slovensko totiž nevykazovalo dva základní znaky a sice jeho vnitřní moc nebyla nezávislá ve vztahu k jinému státu a nedisponovala výlučnou a plnou jurisdikcí na celém svém území. Nezávislost vnitřní a především zahraniční politiky se totiž mohla uplatňovat pouze v mezích vazalského vztahu vůči hitlerovskému Německu, které navíc obsadilo část slovenského území. Limity slovenské nezávislosti jasně určilo uzavření německo-slovenské ochranné smlouvy 18., resp. 23. března 1939. Jednání o Schutzvertrag mezi oběma stranami začala už 18. března, ale slovenští představitelé, uvědomující si jak velkým zásahem je do vnitřních záležitostí, váhali s jejím podepsáním několik dní. Z obavy před reakcí slovenského obyvatelstva byla pak „Smlouva o ochranném poměru mezi Německou říší a Slovenským státem“, jak zněl její přesný název, zveřejněna ve Slovenském zákoníku pod č. 226/1940 Sl. z. až o více jak rok později, tedy 23. září 1940.

Smlouvu tvořily čtyři články. Podle úvodních slov této smlouvy se Slovensko „dalo pod ochranu Německé říše“ a tato smlouva tak má řešit z toho vyplývající důsledky. V Článku 1 Německo garantovalo Slovensku ochranu jeho politické nezávislosti a integrity jeho území. Jak se však později ukázalo, Hitler nemínil tento konec konců velmi obecně formulovaný závazek jakkoli respektovat. Článek 2 umožňoval „v pásmu, které je na západě ohraničené hranicí Slovenského státu a na východě všeobecnou čarou východního okraje Malých Karpat, východního okraje pohoří Javorníky, kdykoli zřizovat vojenské objekty a držet je obsazené silou, kterou pokládá za potřebnou.“ Na základě tohoto článku byla na slovenském státním prostoru vymezena zvláštní vojenská zóna, tzv. Schutzgebiet s právy exteritoriality. Na tomto území se nacisté stali prakticky neomezenými pány, neboť jej neovládli pouze vojensky, ale dostaly zde pod svou kontrolu i civilní správu. Osoby německé státní příslušnosti usazení v této oblasti pak podléhali výhradně německé jurisdikci (Článek 2 Smlouvy). Podle ustanovení Článku 3 se Slovensko zavazovalo organizovat své vojenské síly v úzké shodě s německou vládou. Dále pak slovenská vláda přijala ještě závazek koordinovat svou zahraniční politiku se zájmy německými (Článek 4). To znamenalo uzavírat mezinárodní smlouvy jen se souhlasem a pod kontrolou nacistů. Součástí smlouvy byl i „Tajný protokol o hospodářské a finanční

spolupráci“²⁵, který znamenal pro nacisty zajištění možnosti zasahovat i do hospodářské politiky Slovenska, a který tak jen potvrzoval jeho úplné začlenění do německé mocenské sféry.

Avšak i přesto touto Smlouvou striktně daný vazalský poměr Slovenské republiky vůči Německu můžeme ještě do července 1940 mluvit o relativní samostatnosti nové země. Ta se zřejmě nejvíce projevila v době příprav na vypracování slovenské ústavy. Již v dubnu 1939 se nacisté ve spolupráci s Deutsche Partei pokusili prosadit své představy.²⁶ Jejich návrh vycházel z principů národního socialismu. Slovenská vláda si nakonec prosadila vlastní návrh ústavy, který akcentoval jen některé prvky autoritativních režimů.

Současně jsou za určité snahy o politiku ve slovenské režii považovány zahraničně-politické aktivity ministra zahraničních věcí Františka Ďurčanského.²⁷ Jeho snahou bylo především prosazení neutrality Slovenska v právě vypuknuvším světovém konfliktu a v souvislosti s tím i pokusy navázat užší vztahy s Velkou Británií. Tato Ďurčanského aktivita ale byla v rozporu se čtvrtým článkem „Ochranné smlouvy“ a pro Ďurčanského tak znamenala jeho politický konec.

Setkání v rakouském Salcburku bylo zlomovým pro slovenskou zahraniční politiku, kterou výsledky tamního jednání připravily o poslední zbytky její nezávislosti.

Na konec července roku 1940 pozval Hitler na politické rozhovory nejvyšší představitele slovenského státu – prezidenta Jozefa Tisa, tehdy šéfa Úřadu propagandy Alexandra Macha, předsedu vlády Vojtěcha Tuku a ministra zahraničí Františka Ďurčanského. Impulsů ke svolání takové schůzky bylo v polovině roku 1940 několik, hlavními důvody byly neustálé spory Slovenska s Maďarskem – významným spojencem nacistického Německa a nestabilita Tisova režimu, způsobená vyostřením tradičního frakčního zápasu uvnitř strany. Výsledkem salcburských jednání bylo prosazení fašistického státního modelu v Slovenské republice²⁸, ale především znamenal „Salcburk“ totální likvidaci

²⁵ Klimko, c.d., s. 77

²⁶ Ďurica, M. S., Slovenská republika 1939 – 1945. Vznik a trvanie prvého slovenského štátu 20. storočia, Bratislava 1999, s. 29

²⁷ Klimko jeho činnost ale označil spíše za „avanturismus“, za „politické manévrování při respektování priority Německa“. Klimko, c.d., s. 149

²⁸ Byl to v podstatě nepřímý důsledek jednání v Salcburku. Tisovo konzervativní křídlo ve snaze paralyzovat Tukovi radikáli tím, že si získá Hitlerovu podporu, začalo samo prosazovat myšlenku vytvořit ze Slovenska „věrnou kopii nacistického Německa“.

posledních zbytků slovenské samostatnosti. Tu představovalo vyslání německých poradců, tzv. beráterů.

Oficiálně byla slovenská veřejnost informována o tom, že tito poradci budou v zemi vystupovat jako lidé, kteří svými zkušenostmi přispějí k lepšímu fungování státní správy. Realitou ale bylo, že představovali německou moc a expanzi, nástroj, kterým Hitler ovlivňoval a kontroloval chod slovenského státu.²⁹ Tento jejich úkol byl tak zjevný, že se dokonce poradci v institucích, kam byli přiděleni, často setkávali s neochotou slovenské strany s nimi spolupracovat.

Jejich počet a míra kompetence byla značně proměnlivá. Někteří působili na Slovensku velmi krátce, o činnosti jiných zase neexistují žádné písemné zmínky. Dokonce chybí dokument zachycující rozhodnutí o jejich vyslání. Na toto téma proběhla pouze ústní jednání mezi německým ministrem zahraničí Ribbentropem a slovenským předsedou vlády V. Tukou právě v Salcburku v létě 1940, během kterého dal Tuka ústní slib o všemožné podpoře beráterům ze strany slovenských úřadů. Za formální podklad pro jejich vyslání se pak považuje výše zmíněný „Tajný protokol o hospodářské a finanční spolupráci“.

Podle slovenské historičky Kataríny Hradské vyslali nacisté na Slovensko zhruba 20 poradců, kteří spolu se svými asistenty tvořili početnou a privilegovanou skupinu. Byli jmenováni do všech ministerstevch a dalších nejdůležitějších slovenských institucí, takže ovlivňovali nejen politiku, ale i oblast slovenského hospodářství a kultury.

Poradci podléhali německému vyslanci³⁰, který byl jejich přímým nadřízeným a kterému měli odevzdávat písemná hlášení o své činnosti. Mezi nejvýznamnější německé poradce patřili A. Endrös, který měl na starosti propagandu a tisk, H. Pehm určený pro HSLS, Dieter Wisliceny s kompetencí pro arizaci a židovskou otázku, V. Nageler působící u Hlinkových gard, E. Gebert dohlížel na slovenské hospodářství a finance a další.³¹

²⁹ Jejich role byla pro nacisty velmi důležitá, především kvůli skutečnosti, že až do slovenského národního povstání na podzim roku 1944 a s výjimkou „Schutzgebiet“ nebyly na slovenském státním území dislokovány jednotky německé armády.

³⁰ V období Slovenského státu zde byli tři, M. Kilinger, Bernard a H. Ludin

³¹ Vedle těchto jmenovaných se podařilo s jistotou zjistit ještě tyto poradce: A. Smagon (sociální politika), Fr. Wechselberger (lesní hospodářství), R. Henkel (Hlinkova mládež), Fr. Goltz (policie), K. Güdler (pořádková policie), H. Hamscha (pozemková reforma), W. Müller (studentské záležitosti), R. Hartmann (bankovníctví), W. Kaune (železnice), H. Ludwig (vnitřní záležitosti), H.-I. Lukesch (říšská pracovní služba), G. Grüninger (správa a justice), Buzii

V neposlední řadě je také nutné alespoň krátce se zmínit o postavě německého vyslance na Slovensku, resp. o jeho postavení. Stejně tak jako poradci i němečtí diplomaté působící ve fašistickém Slovensku patřili k nástrojům německé expanzivní politiky. Jejich role byla navýsost politickou, o čemž svědčí i fakt, že jimi byli s výjimkou prvního vyslance, profesionálního diplomata H. Bernarda, který byl však velmi krátce po vyhlášení samostatnosti odvolán, vždy muži s vojenskými či obdobnými zkušenostmi.³² Jejich pozice byla natolik vlivná, že disponovali i některými ústavními pravomocemi, byť nikde legálně nezakotvenými, mezi které patřilo i oprávnění svolávat slovenský sněm.³³

(Národní banka). Hradská, K., Případ Wisliceny. Nacistické poradcovia a židovská otázka na Slovensku, Bratislava 1999, s. 19

³² Druhým německým vyslancem na Slovensku byl bývalý gruppenführer SA Manfred von Killinger s oficiálním titulem „mimořádný vyslanec a zplnomocněná ministr“, jeho vystřídal H. E. Ludin, který tak dříve působil v SA a při okupaci Francie vele jedné z jednotek.

³³ Bianchi a kol., c.d., s. 500

3. Ústava Slovenské republiky

Slovenská republika byla vybudována na autoritativně-totalitním, přísně centralizačním principu s křesťanskou státní myšlenkou, což mělo vliv na pojetí nové ústavy.

Slovenský sněm ji vyhlásil dne 21. července 1939 a do slovenského zákoníku byla zařazena pod číslem 185. Do obsahu se promítlo několik inspiračních zdrojů. Formálně navázala na republikánský demokratický státní model prvorepublikového Československa, což se projevilo především v zachování jak horizontální, tak vertikální dělby moci. Výrazněji se na její podobě ale podepsala ideologie dvou totalitních režimů, fašistické Itálie a nacistického Německa. Italský vliv se projevil především v Hlavě VII, která pojednávala o stavovském zřízení a dále v Hlavě V, která byla věnována novému orgánu Státní radě. Obě tyto hlavy měly přiblížit vnitřní strukturu nového státu organizaci Mussoliniho korporativní Itálii.³⁴

Státní rada byla odrazem Velké fašistické rady.³⁵ Podle § 51 se Státní rada skládala ze šesti členů, které jmenoval prezident republiky, dále z deseti členů jmenovaných Hlinkovou slovenskou lidovou stranou ze svých vlastních řad. Ve Státní radě měly být také zastoupeni po jednom členovi obě povolené strany národnostních menšin³⁶, tedy německé a maďarské a jednotlivé stavy. Funkční období bylo stanoveno na tři léta. Kompetence Státní rady vyjmenovával taxativně následující § 52. Jejimi povinnostmi v nové republice bylo zjišťovat veškeré okolnosti, které by ve svém důsledku znamenaly nemožnost prezidenta vykonávat svoji funkci, sestavovat kandidátní listinu pro volby do sněmu, rozhodovat o ztrátě poslaneckého mandátu na návrh předsednictva sněmu. Byla jí propůjčena i zákonodárná iniciativa. Ve vztahu k prezidentu republiky a vládě byla Státní rada ve výsadním postavení, když byla nadána pravomocí trestně stíhat její členy i hlavu státu.

³⁴ Podle Duceho korporace měly tvořit základ hospodářsko-sociální struktury italského státu

³⁵ Tento politický orgán, který vznikl v roce 1922 a v roce 1928 se stal státním orgánem, stál nad vládou a mimo parlament. Hrála roli mocenského nástroje Mussoliniho. Tvořili ji premiér, ministr vnitra, jejich státní podtajemníci, představitelé fašistické strany a jiní reprezentanti vládních struktur.

³⁶ Reprezentanty maďarské a německé národnostní menšiny byly Karmasinova Deutsche Partei a Maďarská strana, jejíž předsedou byl János Esterházy

Členové Státní rady požívali stejnou imunitu, jakou disponovali poslanci sněmu, což znamenalo, že nemohli být trestně stíháni pro hlasování, ani pro výroky pronesené během zasedání Státní rady.³⁷ Pro trestní stíhání se vyžadoval souhlas sněmu, a pokud se tak nestalo, bylo stíhání navždy vyloučeno. Stejnou roli sehrál sněm i v případě zatčení člena Státní rady, neboť další setrvání ve vazbě záviselo na jeho schválení. Pro členství v radě neplatila inkompatibilita s poslancekým mandátem, jak vyplývalo s ustanovení § 55 odst. 2. Další podrobnosti upravoval zvláštní zákon, k jehož vydání došlo v následujícím roce.³⁸ Byť ústava a zvláštní zákon svěřovaly radě poměrně významné kompetence, její skutečná důležitost byla prakticky nulová. Byla spíše jen nominálním orgánem.

Prakticky stejně bezvýznamnou roli sehrály i ustanovení týkající se konstituování korporací. Zatímco v Itálii byl korporativismus zaveden a v průběhu let nabyl na skutečném významu³⁹ Zůstalo totiž jen u jejich ústavního zakotvení, k realizaci ale nikdy po dobu existence válečné slovenské samostatnosti nedošlo. Hlava VII předvíдалa vytvoření šesti stavů, zemědělského, průmyslového, odchodu a živností, peněžnictví a pojišťovnictví, svobodných povolání a veřejných zaměstnanců a osvětových pracovníků. V rámci jednotlivých stavů měla dále fungovat zvláštní skupina zaměstnavatelů. Podle Ústavy byla každému občanovi dána povinnost organizovat se v některém z vyjmenovaných stavů, jejichž smysl vyjádřil zákonodárce v § 62 Ústavy:

„Stavy se starají o hospodářské, sociální a kulturní zájmy svých složek, především o zvýšení jejich výkonnosti a životní úrovně, o úpravu pracovních poměrů, o vyrovnání a usměrňování zájmů mezi stavy. Mezi výrobci a spotřebiteli a o řešení případných sporů mezi zaměstnavateli a zaměstnanci.“ Stejně tak jako ve fašistické Itálii i na Slovensku měly být stavy organizovány na samosprávném principu.

Vliv nacionálně-socialistické ideologie se projevil v prosazování, resp. v období ústavy 1939 již jen ústavního zakotvení systému jedné politické

³⁷ Za výroky podléhali členové Státní rady stejně jako poslanci disciplinární moci sněmu.

³⁸ Byl to zákon č. 136/1940 Sl. Z.

³⁹ Zásady korporativismu byly prosazovány v italské společnosti již od roku 1926, aby celý proces vyvrcholil vydáním zákona o korporacích v roce 1934. Národní rada korporací se stala vlivnou organizací, jejíž moc ještě vzrostal po roce 1939, když Mussolini rozpustil parlament a nahradil jej Komorou fasci a korporací.

strany. Stejně tak jako v nacistickém Německu, kde došlo k oficiální identifikaci strany a státu na zákonné bázi již v prosinci 1933, měla na Slovensku strana představovat lid, měla politicky vést slovenský národ. Tyto tendence se promítly do ustanovení § 58, odstavec 1 ústavní listiny, který říkal:

„Slovenský národ se účastní státní moci prostřednictvím Hlinkovy slovenské lidové strany (strany slovenské národní jednoty).“ Na celé situaci nic neměnila skutečnost, že v následujícím ustanovení byla připuštěna politická reprezentace národnostních menšin: „Národnostní skupina se účastní státní moci prostřednictvím své registrované politické strany, jestliže ona může být pokládána za představitelku politické vůle celé národnostní skupiny.“

O identifikaci s ústavami autoritativních států ale svědčí i řada jiných ustanovení. Již jen samotný základ ústavy, její preambule, svou formulací opomíjela základní zásady demokracie, když tvůrci slovenské ústavní listiny z roku 1939 explicitně nevyjádřili princip suverenity lidu, z jehož vůle se ustavuje stát a který je oprávněn s ním disponovat. Podle uvozujících slov byl zdrojem státní moci přímo slovenský stát, resp. Bůh. Současně odmítly uspořádání společnosti na občanském principu, když zdůrazňovaly stavovskou organizaci společnosti. Do úvodních slov Ústavy se promítla také křesťanská státní myšlenka.

„Slovenský národ pod ochranou Boha všemohoucího od věků se udržel na životním prostoru mu určeném, kde s pomocí Jeho, od kterého pochází všechna moc a právo, zřídil si svůj svobodný slovenský stát.

Slovenský stát sdružuje podle přirozeného práva všechny mravné a hospodářské síly národa v křesťanskou a národní pospolitost, aby v ní usměrnil sociální protivy a vzájemně se křížující zájmy všech stavovských a zájmových skupin, aby jako vykonavatel sociální spravedlnosti a strážce všeobecného dobra v souladné jednotnosti dosáhl mravním a politickým vývojem nejvyššího stupně blaha společnosti i jednotlivce.“

Z výše uvedených slov také jasně vystupuje požadavek budovat společnost na základech křesťanství. Typicky silný vztah ke křesťanství a náboženská tradice hluboko zakořeněná ve slovenské společnosti našla své vyjádření v samostatné hlavě. Ústavodárce garantoval každému právo na volné plnění náboženských povinností, ovšem s jednou neopomenutelnou výhradou a sice jen do té míry, pokud to neodporuje zákonům, veřejnému pořádku a křesťanským mravům.

Tyto požadavky však jasně dokazovaly limitaci svobody náboženského vyznání ve prospěch křesťanskému, rozuměj katolickému, případně evangelickému, s odmítnutím „požehnání“ státu jiným vyznáním, rozuměj židovskému. Ústava současně zdůraznila, že vyučování náboženství je na lidových a středních školách povinné a zajistila ingerenci státu do této oblasti, když stanovila požadavek, aby se tak dělo prostřednictvím kvalifikovaných příslušníků církví pod dozorem státu. Právě ono příznačné propojení státu a církve⁴⁰ a postupné prosazování totalitních tendencí ve slovenské vnitřní politice vedou k charakteristice Slovenského státu jako klerofašistického.

Fašizace je spatřována v celkové výstavbě politického režimu, k jehož základům částečně přispěla právě ústava, byť příklon k totalitní společnosti určovala především řada dílčích zákonů, respektive vládních nařízení s mocí zákonů.

Ústava sice ještě vycházela z demokratického minima, klasické tripartice moci, která představuje tři mocenské složky, které se vzájemně kontrolují a tím se vyvažují. Avšak v praxi měla jasnou převahu exekutiva.

Zákonodárná moc byla svěřena ústavou sněmu Slovenské republiky. Volby do sněmu se měly konat vždy jednou za pět let na základě všeobecného, přímého, rovného a tajného hlasování. Právo volit bylo podle ústavy limitováno věkovou hranicí a za předpokladu, vyhovuje ostatním podmínkám volebního řádu do sněmu. Jenže zákon, který by upravil podrobnosti volebního práva nebyl nikdy vydán. Stejně tak nebyly nikdy uskutečněny volby do sněmu. Ústavní listina dále indikovala, že o platnosti voleb bude rozhodovat volební senát, avšak stejně jako v případě volebního zákona, i zde už nedošlo k vydání právní normy, která by podrobně upravovala související otázky.

Další oslabení pozice sněmu lze spatřovat v ustanovení § 15, které umožňovalo, aby „poslanec, který neplní svědomitě svou funkci, a nebo se jí stane nehodným, je možné zbavit mandátu.“ Tato vágní formulace mohla vést k lehké zneužitelnosti takového ustanovení jako prostředku k likvidaci jakýchkoli pokusů i jinou politiku na půdě sněmu.

Uvědomíme-li si, že po celé období Slovenské republiky fungoval sněm ve složení, které vzešlo z voleb konaných v prosinci roku 1938 (sic!), tedy ještě

⁴⁰ V čele státu byl po celou dobu jeho existence katolický kněz Msgr. Jozef Tiso

v období slovenské autonomie,⁴¹ a že podle potřeby byly uvolněné poslanecké mandáty obsazování jmenováním prezidentem, lze s úspěchem polemizovat o legitimitě slovenského sněmu. Za takových okolností mohl jen stěží být výsledkem politické vůle lidu, jejím reprezentantem, prostřednictvím kterého se obyvatelstvo podílí na vládě. Stejně diskutabilní je i otázka, zda byl vůbec usnášeníschopný. Podle ústavy v něm mělo zasedat vždy 80 poslanců, avšak již v prosinci roku 1939 měl pouhých 63 poslanců a do roku 1941 ještě celkový počet jejích členů snížil o jednu celou třetinu.⁴² Proto v případě, kdy sněm schvaloval např. ústavní zákon, kdy pro možnost jeho projednání byl dán ústavní požadavek přítomnosti alespoň dvou třetin všech poslanců a pro jeho schválení tři pětin přítomných poslanců, nemohl sněm nikdy naplnit tuto ústavní podmínku.

Tento nedostatek se však jeví jako marginální ve světle skutečnosti, že prakticky veškerou zákonodárnou moc na sebe strhla vláda a to i za přispění Ústavy. Byly podle ústavy sněmu dány pravomoci usnášet se na ústavě a ústavních zákonech, volit prezidenta, udělovat souhlas s mezinárodními smlouvami, včetně mírových, schvalovat státní rozpočet a usnášet se o závěrečných účtech, moc vlády byla posílena oprávněním vydávat nařízení s mocí zákona a to k úpravě otázek, které nesnesly odkladu v zájmu zamezení vzniku hospodářských, finančních i politických škod. Ústavodárce si sice v § 44, odstavec 2 vymínil, že taková opatření lze aplikovat pouze na úpravu věcí, které nejsou výlučně svěřeny podle ústavy do pravomoci sněmu, případně které lze upravit jen zákonem. K zamezení zneužití této pravomoci vlády pak ještě mělo sloužit ustanovení § 97, které hovořilo o neplatnosti těch zákonů a nařízení s mocí zákona, které by odporovaly ústavě či jiným ústavním zákonům. Sněm však nedokázal účelně využívat svého ústavního postavení. Svou zákonodárnou činnost omezil na minimum a prakticky zůstal nečinný i ve vztahu k normotvorbě vlády, která byla nezřídka v rozporu s ústavou.

Co se týče soudnictví, které s spolu s legislativou a exekutivou tvoří onen demokratický požadavek dělby moci a který má zabezpečit rovnováhu sil,

⁴¹ Ústavní zákon č. 225/1941 Sl. z. stanovil, že stávající sněm bude plnit svou funkci do té doby, dokud nebude zvolen nový. Ústavní zákon č. 165/1943 Sl. z. dokonce prodlužoval jeho funkční období do 31. prosince 1946.

⁴² Bianchi a kol., c.d., s. 490

tak jak jej pojala Ústava, si zachovalo jistou míru nezávislosti na státu a politické moci. Jeho role i systém vycházeli z úpravy, které se mu dostalo v československé ústavě z roku 1920. V ustanovení § 67 odstavec 1 byla jasně vyjádřená zásada vázanosti soudce výlučně zákonem a nezávislost v jeho soudcovské funkci.

V Hlavě X, která se věnovala právům a povinnostem, již jen samotné uspořádání, kdy se nejprve pojednávalo o občanských povinnostech, signalizovalo oslabení prioritní zájmu na garanci a respektování základních lidských práv. Ústavní zakotvení práv bylo velmi skromné⁴³ a jejich ochrana značně limitována. Znění § 81, odstavec 2, říkalo, že „omezení těchto práv (rozuměj právo na život, svobodu a majetek – pozn. M. K.) je přípustné jen na základě ustanovení zákona.“ To ve svém důsledku znamenalo možnost tato práva omezovat již samotným zákonem, nikoli ústavním zákonem, a to za absence omezení, že lze takto postupovat jen za výjimečných okolnostech, k ochraně života, zdraví, práv a svobod druhých.

Svoboda vyznání, projevu názoru, vědeckého bádání a umění byla povolena jen do té míry, pokud neodporovala zákonům, veřejnému pořádku a křesťanským mravům. Tato formulace umožňovala potírat obyvatelstvo jiného, než křesťanského vyznání a současně názorovou opozici, která se tradičně rodí v řadách vědeckých a uměleckých pracovníků.

Povinnosti se nesly v duchu dominance státu, když byly ústavně zdůrazněny povinnosti jako platit daně, dávka a poplatky, plnit úkoly svého povolání, pomáhat veřejným orgánům v jejich činnosti, vojenská povinnost. Duševní a tělesná práce byly dokonce označena za občanskou povinnost (§ 76).

⁴³ Ústavní listina věnovala právům pouhých sedm paragrafů

4. Vytváření fašistického právního pořádku na Slovensku v letech 1939 - 1945

Plně se politika totalizace začala projevovat bezprostředně po vyhlášení samostatnosti. Hned úplně první normu, kterou sněm schválil v nových poměrech, byl zákon č. 1/1939 Sl. z., o samostatném slovenském státě, ze dne 14. března 1939. Sněm se tímto zákonem prakticky „vzdal“ své zákonodárné činnosti, neboť čtvrtým paragrafem tohoto zákona byla slovenská vláda zplnomocněna vydávat právní normy formou vládních nařízení. Tato kompetence sice byla omezena podmínkou, že tak lze činit jen po dobu přechodnou, která je zapotřebí k udržení pořádku a zabezpečení zájmů slovenského státu. Ovšem vzhledem k tomu, že jeho samotná platnost nebyla časově omezena a zmocňovací zákon též nehovořil o nutnosti pozdější ratihabice takovýchto vládních nařízení, jeho vydání tak bylo zcela v souladu s modelem nacistické tvorby práva, které vedlo k následné koncentraci veškeré státní moci v rukou exekutivy. Sněm tak postupně degradoval na jakýsi „debatní kroužek starých pánů“⁴⁴, který zpravidla jen dodatečně legalizoval faktické zásahy exekutivy, případně stranická rozhodnutí, a který celému totalitnímu systému dával zdání zákonnosti a legitimacy.

Takové mocenské rozvržení sil si později vláda nechala ještě potvrdit ústavou, která v § 44 opravňovala vládu vydávat nařízení s mocí zákona.

Ústava sice ve svém pojetí zachovávala princip s jasným oddělením vládní, zákonodárné a soudní moci, skutečný význam sněmu byl v porovnání s vládou velmi malý. Slovenský ústavní systém poskytoval určité limity pro neomezenou zákonodárnou aktivitu exekutivy a to přímo v některých ustanovení základního zákona⁴⁵, sněm, respektive ústavní senát, jehož kompetencí bylo právě posuzovat ústavnost vládních nařízení s mocí zákona, nedokázaly využít své ústavní pozice. Lze konstatovat, že skutečnou moc ve státě v sobě koncentrovaly výkonné orgány, neboť prakticky vládla exekutiva pomocí svých nařízení, resp. nařízení s mocí zákona, namísto aby nejdůležitější otázky

⁴⁴ Kamenec, Slovenský stát, Praha 1992, s. 27

⁴⁵ Byly to především §§ 97, 98

vnitřního života mladého státu řešil sněm vydáváním zákonů, resp. ústavních zákonů. Tím docházelo k degradaci samotných základů právního státu a demokratického pořádku. Právě jen ve formalizovaném složitějším procesu přijímání zákonných právních norem se zajišťuje potřebná kontrola celého zákonodárného procesu a uskutečňuje se tak na něj nepřímý vliv lidu, čímž se mu dostává potvrzení legitimacy.

Jak již bylo na několika místech této práce zmíněno, slovenský režim byl od samého počátku své existence budován na autoritativních principech. Měl totalitní charakter a vykazoval některé ryzí fašistické prvky. Jedním z klíčových momentů tohoto procesu byla likvidace základů parlamentní demokracie zavedením systému jedné politické strany. Tento vývoj byl nastartován již v období slovenské autonomie, kdy bylo Slovensko stále ještě součástí demokratického státu. Přesto se jeho vnitropolitická situace již začalo výrazně radikalizovala, k čemuž přispěla aktivita Hlinkovy slovenské lidové strany.

Její samotná historie se začala už v listopadu 1918, kdy jí založil ružomberký kněz Andrej Hlinka.⁴⁶ V meziválečném období se profilovala jako konfesionalistická strana prosazující křesťanské principy ve všech oblastech, od hospodářství po kulturu. Dále to byla strana nacionalistická, která hájila slovenské národní zájmy. Podstatou její ideologie bylo úsilí o samostatný, sebevědomý a soběstačný slovenský národ.⁴⁷ Z této zásady pak plynul její i požadavek autonomie, který byl integrální součástí její stranické politiky po celé období meziválečné československé republiky. Autonomie by však byla naplněním politického zápasu pouze tzv. konzervativního křídla Hlinkových lidovců. Druhé pravicové křídlo, které reprezentovala postava Vojtěcha Tuky totiž od počátku, tedy od jeho vstupu do strany v roce 1921, požadovalo vytvoření nezávislého, samostatného slovenského státu. V době slovenské autonomie (od října 1938 do března 1939) nabyla právě tato Tukova radikální frakce silnější pozice a ovlivnila tak politiku celé strany výrazně doprava. Ve stejný den ustavení slovenské autonomie se Hlinkovi lidovci prohlásili za jediné

⁴⁶ Narodil se v roce 1864. Politicky aktivní od počátku své kněžské kariéry, tedy ještě v době rakousko-uherského císařství. Již v tomto období prosazoval politické a kulturní zájmy slovenského národa. V roce 1905 založil Slovenskou lidovou stranu, jejíž činnost byla zakázána o tři roky později v době, kdy byl Hlinka odsouzen k trestu odnětí svobody na dobu dvou let za „protivládní politickou činnost.“ Od roku 1918 až do své smrti v roce 1938 byl předsedou Hlinkovy Slovenské lidové strany.

⁴⁷ Hoensch, J.K., Slovensko a Hitlerova východná politika, Bratislava 2001, s. 15

politické reprezentanty celého slovenského národa. O měsíc později, 8. listopadu 1938 Hlinkova strana „absorbovala“ slovenská křídla československých stran agrární, živnostenské, lidové, národního sjednocení, národně-socialistické a Národní obce fašistické.⁴⁸ Připojila se i Slovenská národní strana – SNS⁴⁹, která nakonec také podlehla lidoveckému nátlaku, a tím vznikla HSLS – Strana slovenské národní jednoty.

Mimo toto sjednocení zůstaly jen reprezentantky maďarské a německé národnostní menšiny, Karmasinova Deutsche Partei (DP)⁵⁰ a Szlovákai magyar párt (SZMP)⁵¹, jejíž předsedou byl János Esterházy.⁵² Tím byl učiněn první krok k postupné totalizaci slovenské společnosti a tento již v období autonomie nastoupený trend se po vyhlášení samostatnosti Slovenské republiky již jen prohluboval.

Strana prostřednictvím svých členů ovládla nejen nejvyšší vládní a zákonodárné orgány, ale i administrativu na všech stupních. Postupně získali hlinkovci vliv ve všech sférách hospodářského, kulturního a veřejného života. Její výsadní postavení potvrzoval § 58 ústavy, ve kterém zákonodárce stanovil, že „slovenský národ se zúčastňuje státní moci prostřednictvím Hlinkovy slovenské lidové strany“. Vedle ústavy vedoucí roli HSLS ve společnosti a privilegované politické postavení jejích členů kodifikovaly i další zákonné normy. Byly to především zákony č. 245/1939 Sl. z., resp. Zákon č. 215/1942 Sl. z.

Zákon č. 245/1939 Sl. z., o Hlinkově slovenské lidové straně, ze dne 28. září 1939, ve svém § 1 potvrdil, že HSLS „je politickou organizací, prostřednictvím které zúčastňuje se slovenský národ na vedení a správě státu.“ Prorůstání strany

⁴⁸ Lipták, L., Politické strany na Slovensku 1860 – 1945, Bratislava 1992, s. 222

⁴⁹ V čele SNS stál evangelický kněz M. Rázus. „Národnari“ byli asi největším politickým soupeřem „hlinkovců“, měli velmi podobný meziválečný program, též usilovali o autonomii. Likvidace SNS byla proto jasným znamením toho, že se HSLS nemíní s nikým jiným dělit o moc.

⁵⁰ Vznikla 8. října 1938 jako nástupkyně prvorepublikové Karpatoněmecké strany. Byla budována na nacistických stranických principech. Sahrála roli Hitlerovi „páté kolony“, která nejdříve svou činností měla přispět k rozbití pomnichovského Československa. V rámci slovenského státu pak prováděla pro Hitlera špiónážní a zpravodajskou činnost. Její ozbrojené složky, které se zúčastňovali protižidovských akcí a které se podílely na organizaci deportací, se jmenovaly Freiwillige Schutzstaffel – FS. Fungovala do konce války.

⁵¹ Od počátku autonomie bylo její prioritou pracovat pro zájmy Maďarska a podílet se na prosazení jeho územních revizionistických plánů, na jejichž konci by bylo „velké Maďarsko“. Strana s autoritativním – vůdcovským systémem.

⁵² Komunistická strana byla ministerstvem vnitra slovenské autonomní vlády zakázána již 9. října 1938. Sociálním demokratům byla jejich politická činnost zakázána o několik týdnů později, v listopadu 1938. V únoru 1939 byly všechny strany, kromě hlinkových lidovců, Deutsche Partei a Maďarské strany výnosem ministra vnitra rozpuštěny.

a státu, její personální propojení zakotvovalo ustanovení § 10. Podle odstavce 1 byli členy širšího předsednictva HSLS vedle členů užšího předsednictva i předsednictvo sněmu a členové vlády.

Sám prezident Tiso v mnohých projevech nastínil nové pojetí vnitřní politiky slovenského státu:

„Hlinkova slovenská lidová strana musí být organizátorem celého veřejného života a tuto funkci musí zastávat navždy ... Strana ve jménu národa dává státu sněm, vládu. Občan se prostřednictvím strany zapojuje do tohoto uzavřeného kruhu slovenské samovlády ... Strana je národ a národ je strana. Národ prostřednictvím strany hovoří, strana místo národa přemýšlí. Co národu škodí, to strana zakazuje a pranýřuje ... Strana se nikdy nezmýlí, jestliže bude mít před očima jen zájem národa.“⁵³

Stejně jako stát i strana byla budována na autoritativní, důsledně centralistické bázi, což právě kulminovalo v přijetí vůdcovského principu v roce 1942. Podle § 9 zákona č. 215/1942, o Hlinkově slovenské lidové straně, ze dne 22. října 1942, schváleného dne 22. října 1942, byl Vůdce nejvyšším představitelem strany. Jeho roli vymezoval § 10, který říkal, že Vůdce určuje směr politiky strany v rámci programových zásad schválených sjezdem a způsoby, jak má Strana plnit svoje poslání. Rozkazy, které Vůdce v tomto směru vydá, jsou pro každého člena i funkcionáře Strany závazné. Vůdce předsedá sjezdu, ústřednímu výboru a předsednictvu, jmenuje a odvolává generálního tajemníka, předsedy župních a okresních organizací.“ Uvědomíme-li si, že předsedou strany byl po jistou dobu současně i prezidentem státu, nelze pochybovat o otevřeném přijetí a aplikaci nacistického vůdcovského principu. Opětovně došlo k explicitnímu vyjádření, resp. zákonnému potvrzení identifikace strany s orgány státní moci v ustanoveních §§ 11 – 15, pojednávajících o stranických orgánech. Členy ústředního výboru byli vedle členů předsednictva strany, i členové předsednictva sněmu, dále celá vláda, včetně jejího předsedy, předseda Státní rady, všech zájmových sdružení, hlavní velitel Hlinkovy rady a Hlinkovy mládeže. Rozhodnutí stranického vůdce tak byla závazná nejen pro stranu, ale i orgány výkonné moci. Toto pojetí HSLS

⁵³ Kamenec, I., Slovenský stát, Praha 1992, s. 30

jako státostrany se projevilo i ve znění § 53, podle kterého se „podání Strany pokládají za podání ve veřejném zájmu.“

Snaha o finální identifikaci strany a státu na všech stupních státní infrastruktury, tj. požadavek absolutního personálního propojení územní samosprávy, potažmo státní správy na regionální úrovni, našla svůj odraz v zákoně č. 171/1943 Sl. z., o změnách v samosprávě obcí, ze dne 22. prosince 1943. Samospráva ve své klasické podobě neexistovala, neboť její představitelé nebyli voleni ve svobodných volbách. Naopak do svých funkcí byli jmenováni. Podle § 1 vykonávaly samosprávu obcí starostové a obecné výbory. Členy výboru v hlavním městě státu Bratislavě jmenovala a odvolávala slovenská vláda (§ 2, odst. 2). Jmenování a odvolávání členů, resp. náhradníků obecných výborů se mělo uskutečňovat na návrh „příslušného orgánu Hlinkovy slovenské lidové strany, v případě, že takový kandidát byl členem neslovenské národní skupiny, pak tuto roli přebíraly orgány příslušné menšinové strany, tedy DP a SZMP (§ 3, odst. 1).

Totalizace slovenské společnosti se dále prohlubovala zrušením všech zájmových organizací a spolků, s výjimkou těch náboženských, které neorganizovali sami Hlinkovci. Stát, resp. strana si totiž vytvářela své monopolní organizace. Mezi nejvýznamnější a na politiku nejvyšší úrovně mající vliv patřila Hlinkova garda – HG. Tato paravojská organizace, jejíž statut byl zakotven ve vládním nařízení č. 220/1939 Sl. z., o Hlinkově gardě, ze dne 5. září 1939, měla své vlastní mocenské ambice a ideové představy o uspořádání státu, nejednou odlišné od vládní strany. Byla vybudována podle fašistického, resp. nacistického vzoru. Jejími čelními představiteli byli postupně K. Sidor⁵⁴, K. Murgaš⁵⁵, A. Mach aj. Právě díky tomu, že byla HG ovládnuta

⁵⁴ Karol Sidor (1901 – 1953) vstoupil do Hlinkovy lidové strany ve svých 19 letech. Ve třicátých letech se stal šéfredaktorem stranického tiskového orgánu Slováč. Od počátku patřil do radikálního křídla. Byl zakladatelem Hlinkovy gardy a současně jejím prvním velitelem. Od 11. března 1939 byl v čele autonomní slovenské vlády, přesto odmítl 14. března vyhlásit slovenskou státní nezávislost. Tímto krokem si znepřátelil německého vůdce natolik, že musel být nakonec ze slovenské politiky odstraněn. Byl „uklizen“ na post slovenského vyslance ve Vatikánu. Po válce v roce 1947 byl v nepřítomnosti odsouzen za svou činnost během existence Slovenského státu k 20 letům vězení. Svůj život dožil v emigraci.

⁵⁵ Karol Murgaš (1899 – 1972) působil ve 20. a 30. letech jako tajemník HSĽS. Patřil do Tukova radikálního křídla. Po Sidorovi zastával funkci velitele Hlinkových gard. Od roku 1940 do roku 1941 byl šéfem Úřadu propagandy v Bratislavě. Poté působil jako charge d'affaires Slovenské republiky v Chorvatsku. Po válce byl odsouzen za svou politickou aktivitu ve Slovenském státě k 15 letům vězení. Stalo se tak v jeho nepřítomnosti, protože tou dobou byl již v emigraci, kde také ve svých 73 letech zemřel.

takovými muži jako Mach, či ministerským předsedou V. Tukou, kteří patřili k radikálnímu křídlu HSĽS otevřeně se hlásící k nacistickým ideám, se stala podstatnou součástí radikální pravicové frakce v rámci vnitřní slovenské politiky. Zákonem č. 245/1939 Sl. z., resp. 215/1942 Sl. z., o HSĽS byla Hlinkova garda personálně propojena se stranou samotnou, neboť v ústředním výboru strany zasedali též hlavní velitel Hlinkovy gardy. Podle § 1 byla stanovena povinnost pro každého občana mužského pohlaví ve věku od 6 do 6 let, s výjimkou Židů, účastnit se vedle vojenské povinnosti také na „dalších službách na ochranu vlasti“. Tyto „služby“ se pak měly vykonávat v rámci Hlinkovy gardy a připravovat se na ně v rámci Hlinkovy mládeže (§ 3, odst. 1).

Její úkol byl spatřován především v tom, aby vychovávala slovenskému národu na život a na smrt oddaných vlastenců a spolupůsobit při obraně státu a při udržování veřejného pořádku a veřejné bezpečnosti (§ 5). O její silné a vlivné pozici svědčí i nebývalá kompetence, které se jí dostalo v citovaném ustanovení § 5 odst. 4, který s spolu s dalšími cíli vymezenými pro Hlinkovu gardu uváděl i povinnost „sledovat veřejný život ve Slovenském státě, pozorovat, či zákony, nařízení a opatření státních orgánů jsou dodržované a v tomto směru podávat na příslušná místa potřebná hlášení a podněty“. Motivačně působilo ustanovení § 8 odst. 2, které pro členy HG zajišťovalo přednostní právo na získání místa ve veřejných službách. Nejvyšším velitelem HG byl prezident (§ 6, odst. 1).

Podobnou roli ve slovenské společnosti hrála i Hlinkova mládež – HM. Také se jednalo o ozbrojené paramilitární a pořádkové jednotky, ve kterých se organizovala slovenská mládež do 18 let svého věku. Jejím úkolem byla hlavně organizace sportovních aktivit a osvětově-kulturní činnost a to za neustálé přítomnosti stranické ideologie.

Monopolizace se projevila i v oblasti odborů. Vydáním vládního nařízení č. 11/1939 Sl. z., o rozpuštění organizačních složek zaměstnaneckých odborových organizací s ústředím mimo území Slovenského státu a o povinnosti odborových organizací k předložení stanov k novému schválení, ze dne 16. března 1939. Na jeho základě byly rozpuštěny všechny organizační složky (odborní skupiny, sekce apod.) zaměstnaneckých odborových organizací, které měly ústředí mimo území Slovenského státu a jejich majetek přešel na obdobné členské organizace sloučených do jediné povolené odborové organizace Sdružení slovenských křesťanských odborových organizací (§1). Podle § 3,

všechny zaměstnanecké odborové organizace, které měly ústředí na území Slovenska a jejichž stanovy byly schváleny ještě před 6.10.1938, musely do 15 dnů od účinnosti tohoto nařízení předložit svoje stanovy k novému schválení ministerstvu vnitra. Kdyby tak neučinily, mohly být z rozhodnutí ministerstva vnitra také rozpuštěny a jejich majetek konfiskován ve prospěch Sdružení slovenských křesťanských odborových organizací (§ 3).

V roce 1942 jej pak nahradila zákonem č. 70/1942 Sl. z., Slovenská pracovní pospolitosť, která byla společnou organizací všech slovenských zaměstnavatelů a zaměstnanců. Byla členěna do 4 sekcí, Zemědělské sdružení, Sdružení průmyslu, obchodu a peněžnictví, Sdružení příslušníků svobodných povolání a konečně Sdružení státních a veřejných zaměstnanců. I v této oblasti měla výsadní postavení Hlinkova slovenská lidová strana, která byla s odbory úzce propojena, a mohla tak přímo ovlivňovat a kontrolovat situaci v této sféře.

Dalším z projevů totalizace společnosti je přílišná státní regulace podnikání. Jedním z opatření, kterým si vláda zajistila vliv v této oblasti, bylo vládní nařízení č. 19/1939 Sl. z., o vyslání vládních důvěrníků do výrobních a obchodních podniků (závodů), ze dne 15. března 1939.⁵⁶ Podle § 1 nařízení byl ministr hospodářství oprávněn dosazovat do všech výrobních a obchodních podniků vládního důvěrníka, uznal-li tak za potřebné z důvodu veřejného zájmu. Smyslem takového počínání mělo být zabezpečení nerušeného chodu podniku (závodu) z hlediska ochrany hospodářských zájmů Slovenského státu (§ 1 odst. 3). Dosazený důvěrník měl postavení veřejného orgánu a podléhal přímo ministru hospodářství (§2 odst. 1), placen byl ale na účet podniku (odst.3). Lhůta, na kterou mohl být vládní důvěrník ustanoven, byla jeden měsíc s možností prodloužení. Důležitým ustanovením byl § 2 odst. 4, který stanovil, že rozhodnutí o dosazení důvěrníka nebylo možné žádné odvolání. Podobnou roli v zemědělství sehrálo vládní nařízení č. 39/1939, o ustavení přechodného dozoru a nucené správy na velkostatky, schváleného dne 30. března 1939.

Integrální součástí represe společnosti v totalitních režimech, ve snaze upevnit si mocenské postavení, byla vždy snaha o kriminalizaci těch společensky jevů,

⁵⁶ Další podrobnější úpravu přineslo vládní nařízení č. 137/1939, o důvěrnících a dočasných správcích v průmyslových, obchodních a řemeslných podnicích a v jiných majetkových podstatách, ze dne 20. června 1939

keré patří do normálně fungující demokratické společnosti, jako je např. názorová opozice, a účelové omezování základních svobod.

Prvním legislativním krokem v tomto směru bylo vládní nařízení č. 32/1939 Sl. Z., o zajišťovacím uvěznění nepřátel Slovenského státu, schváleného dne 24. března 1939. Tato právní norma poskytla zákonný podklad pro mocenské zásahy, které vedly k omezování osobní svobody. Aplikace ustanovení § 1 nařízení umožňovala ministru vnitra, aby dal vazbou zajistit osoby, které „dosavadní činností vzbudili a vzbuzují vážnou obavu, že budou překážkou v budování Slovenského státu“.

Toto nařízení bylo v ostrém rozporu s principy demokratického právního státu, když o omezení osobní svobody rozhodoval orgán exekutivy, v tomto případě ministr vnitra. Taková pravomoc by měla náležet pouze nezávislému orgánu, soudu. Ten by měl jako jediný posoudit jaké chování je pro společnost nebezpečné a uložit za něj sankci a to vše na základě právních norem, které jasně určují, jaké jednání je nebezpečné, a které také stanoví za takové jednání konkrétní sankce. Nařízení také umožňovalo orgánu státní správy, aby už jen na základě pouhé obavy z nepřátelské činnosti, tedy nikoli již za dokonané jednání, které by bylo jednoznačným porušením nějaké relevantní právní normy, nařídil ochrannou vazbu. Alarmující byla i časová neohraničenost takového zajištění.

Současně bylo i protiústavní v okamžiku přijetí základního zákona. Podle § 81 slovenské Ústavy bylo lze osobní svobodu omezovat jen na základě zákona. Zajištění osob podle tohoto nařízení bylo proto nezákonné, protiústavní, přesto se jeho pomocí dařilo potlačovat opoziční aktivity.

Na základě § 2 byl pak zřízen vazební tábor v Ilavě, který položil základ celému systému pracovních a koncentračních táborů, zřízených v době existence fašistického Slovenska.⁵⁷

Další formou účinné represe bylo provádění razíí. Ty se odehrávaly především v režii státní policie a Ústředny státní bezpečnosti, ovšem za vydatné spolupráce příslušníků Hlinkovy slovenské lidové strany, Hlinkových gard, Deutsche Partei, Freiwillige Schutzstafel, finanční strážé a dalších představitelů státního aparátu. Bez zákonných opatření, pouze na základě interních směrnic vydávaných Ministerstvem vnitra, se v určeném období prováděli domovní

⁵⁷ Táborový systém byl tvořen tábory pro politické vězně, tábory pro asociální živly a občany a tábory pro rasově pronásledované občany, tedy Židy a Rómy.

prohlídky, kontrola dokladů na ulicích, v dopravních prostředcích či jiných místech veřejného prostranství.⁵⁸

Fašizace slovenské společnosti se přirozeně nemohla obejít bez represivních složek, a proto je velmi záhy vytvářen systém státní tajné policie. Tento proces vyvrcholil v konstituci Ústřední státní bezpečnosti, jejíž organizace byla zakotvena ve vyhlášce ministerstva vnitra č. 152/1942 Sl. z., o zřízení Ústřední státní bezpečnosti (ÚŠB) v Bratislavě, ze dne 30. července 1942. Stejně tak, jako v jiných totalitních režimech, i její hlavní náplní bylo pronásledování, resp. perzekvování opozičních sil. Působnost ÚŠB byla vymezena v čl. 3 vyhlášky tak, že se může „ujmout stíhání (stopování, oznamování, zadržení pachatele, zabavení věcí a podobně podle trestního řádu) trestných činů směřujících proti bezpečnosti státu...“ a to s prioritní příslušností pro stíhání takových trestných činů. Do její kompetence také spadalo zajišťování osob podle vládního nařízení č. 32/1939 Sl. z.

Důležitým politickým nástrojem autoritativních režimů je vždy propaganda. Proto i ve fašistickém Slovensku byla zřízena na základě zákona č. 175/1941 Sl. z., o Úřadě propagandy, ze dne 22. července 1941, tato instituce. Úřad propagandy (ÚP) byl zřízen při předsednictvu vláda jako zvláštní orgán (§ 1), v jehož čele stál „šéf Úřadu propagandy“, jmenovaný prezidentem (§ 2). Jeho hlavní úkol vymezovalo ustanovení § 3 tak, že ÚP měl „usměrňovat tisk, rozhlas, divadelnictví, film, slovesné, výtvarné a hudební umění v souladu se zájmy státu a v duchu registrovaných politických stran“. Klíčovou roli hrál ÚP v oblasti předběžné cenzury, kde byl oprávněn vydávat všeobecně závazné směrnice (§ 4).

Na základě recepční normy, obsažené v § 3 zákona č. 1/1939 Sl. Z., o samostatném slovenském státě, platily po dobu trvání slovenské samostatnosti normy občanského, obchodního, pracovního a trestního práva z doby prvorepublikového Československa, přirozeně však novelizované tak, aby vyhovovaly novému fašistickému pořádku.

V oblasti občanského práva došlo v zásadním změnám především v postavení židovského obyvatelstva. Zde byla vydávána celá série protizidovských rasových právních norem, které byly na konec vtěleny do vládního nařízení č.

⁵⁸ Korček, J., Slovenská republika 1943 – 1945, Bratislava 1999, s. 54

198/1941 Sl. z., o právním postavení Židů, schváleného dne 9. září 1941. Tento Židovský kodex, jak byl nejčastěji pro svoji komplexnost nazýván, znamenal absolutní ztrátu právní subjektivity slovenských Židů. Rodinného práva se např. dotýkala ustanovení §§ 9 – 11, která zakazovala uzavírání smíšených manželství. Porušení tohoto zákazu bylo kriminalizováno a jako sankce mohl být ten, kdo se takového „přečinu“ dopustí odsouzen k trestu odnětí svobody až na dobu tří let. Trestem odnětím svobody v trvání pěti let se pak trestal „vědomý pohlavní styk mezi Židem (Židovkou) a Nežidovskou (Nežidem)“.

Židům bylo odňato aktivní i pasivní volební právo a nemohli působit ve veřejné správě (§§ 12 a 15), nemohli vykonávat lékařskou praxi (§18), nemohli působit v oblasti advokacie či vůbec vykonávat právnickou praxi (§ 16). Protiústavně bylo omezeno právo na listovní tajemství (§ 27), podle ustanovení § 25 Židovského kodexu mohla být u Žida kdykoli provedena osobní prohlídka a to bez písemného příkazu příslušného úřadu či soud. V oblasti majetkového práva bylo s výjimkou dědění zakázána židovským fyzickým i právnickým osobám možnost nabývat věcná práva k nemovitým věcem (§ 57) apod.

Ochranu nežidovských občanů, resp. jejich občanských práv podstatně modifikoval, resp. výrazně oslaboval zákon č. 50/1944 Sl. z., o ochraně osobní svobody, domovního klidu, jejich dočasném omezení, jakož i o omezení jiných práv a svobod, ze dne 11. května 1944. Citovaný zákon obsahoval zásadu ochrany osobní svobody v podobě, která konvenovala pojetí tohoto institutu v demokratických právních řádech. V §§ 1 - 5 byl zdůrazněn princip trestně stíhat jen v případech stanovených zákonem, zatknout bylo možné jen na základě rozhodnutí soudu či příslušného úřadu, vazebně zajistit bylo také možné jen ze zákonných důvodů apod. V otázce domovní svobody se zdůrazňovalo v §§ 6 – 9, že je možné provést domovní prohlídku jen v případech zákonem dovolených a mohly být provedeny jen soudem či příslušným úřadem na základě jejich příkazu apod. Tento zákon sám však takto konstruovanou ochranu základních občanských lidských práva devastoval v § 10. Ustanovení § 10 totiž připouštělo výjimky z ochrany výše citovaných paragrafů v případě, že je vyhlášena branná povinnost, současně ale i v době, kdy „nastanou mimořádné události ohrožující zvýšenou mírou celistvost státu, jeho Ústavu, obranu, veřejnou bezpečnost, veřejný klid či veřejný pořádek“. Zda nastala situace výše jmenovaná bylo zcela na úvaze vlády, která tak mohla určit svým nařízením se

souhlasem prezidenta. Zároveň bylo na vládě, aby určila svým opatřením i rozsah těchto výjimek. Řada ustanovení citovaného zákona se dotýkal i dalších občanských práv, jako bylo např. listovní tajemství, které bylo lze porušit na základě ustanovení § 21, podle kterého byla státním bezpečnostním úřadům dána pravomoc nařídít otevírání a zabavování dopisů bez soudního opatření v zájmu ochrany veřejné bezpečnosti, veřejného pořádku apod. Spolčovací právo omezoval § 22 odst. 3, které opravňovalo státní bezpečnostní úřady zastavit činnost spolků. V § 23 byl zaveden povolovací režim pro organizování různých shromáždění. Zásady cenzury tisku a zvukových nahrávek a produkcí pak stanovovalo ustanovení §§ 24 a 25.

Další podstatnou změnou bylo vůbec nové pojetí vlastnického práva. Tuto změnu zaznamenal Ústava, která zdůrazňovala sociální funkci vlastnictví a povinnosti majitele nakládat s ním ve veřejném zájmu. To vedlo až k nerespektování tohoto základního občanského práva orgány státní moci vrcholící v expropiaci veškerého židovského majetku. Projevovalo se ale i v oblasti podnikání řadou státních regulací.

Prvorepublikové pracovněprávní zákonodárství bylo novelizováno v duchu zásad stavovského zřízení. To se projevilo na odborové politice přijetím výše zmíněných právních norem jako bylo vládní nařízení č. 11/1939 Sl. z. a zákona 70/1942 Sl. z. Na pracovněprávní oblast měla dopad i ustanovení §§ 60 – 63 Ústavy, která mimo jiné vycházela z pojetí práce jako občanské povinnosti.

Stejně tak jako v právních odvětvích výše zmíněných, i v trestním právu zůstaly v platnosti normy z doby Československa. Ten však byl výrazně poznamenán právními normami, které lépe sloužily dané vnitropolitické situaci. Základ nového trestního pořádku tvořily zákon č. 320/1940 Sl. z., o trestných činech proti státu, schválený dne 26. listopadu 1940, zákon č. 166/1941 Sl. z., o zvýšeném trestání podvratné činnosti za branné pohotovosti státu v trestním soudnictví občanském a vojenském a zákon č. 167/1941 Sl. z., o přísnějším trestání některých trestných činů, spáchaných využitím zatemnění či leteckého poplachu, oba ze dne 22. července 1941. Jejich význam spočíval především v tom, že výrazně doplňovaly skupinu těch politických deliktů a zavedl nové skutky, za které bylo lze uložit doživotí, resp. trest smrti (např. § 1 odst. 2, § 8 odst. 1, 2, 3 zákona č. 320/1940 Sl. z.), došlo také ke zvýšení horní hranice trestů odnětí svobody a naopak omezení možností výkonů trestu na svobodě,

kteřé nově upravovaly zákony č. 166 a 167/1941 Sl. z.⁵⁹ Závěrečná ustanovená zákona č. 320/1940 Sl. z. se pak např. dotýkaly celé řady dalších otázek trestního práva, jako bylo vyměřování trestu (§ 33), o trestu vypovězení (§ 38), podmínečné odsouzení (§ 40). V ustanovení § 48 byla stanovena trestnost pokusu přečinů podle tohoto zákona.

Jejich prioritní aplikace byla odrazem fašistického charakteru režimu, celkového zneužití trestního práva k likvidaci politické opozice a k porušování ústavně zaručené ochrany osobní a domovní svobody, a to i přesto, že je nutné tento postup chápat i v širším kontextu, s ohledem na válečnou situaci.

Na konci srpna 1944 vypuklo na Slovensku národní povstání, ve kterém se spojily již dříve vzniklé partyzánské skupiny s částí slovenské armády a dalšími složkami slovenské společnosti. Současne na území začaly vstupovat jednotky německé armády, spolu s SS, gestapem a dalšími složkami nacistického státního aparátu. Státní aparát se začal pomalu rozpadat, svůj vliv mohl uplatňovat jen na územích, která nebyla zasažena povstaleckou vlnou, a to jen s pomocí nacistů. V této situaci se slovenská vláda uchýlila k vyhlášení stanného práva. Stalo se tak vyhláškou ze dne 11. srpna 1944 s účinností od 12. srpna 1944.⁶⁰ Stanné právo zavádělo trest smrti pro zločiny vraždy, úmyslné zabití, loupež, žhářství, pro veřejně nebezpečné poškození cizího majetku na vodních dílech, železnicích, lodích, telegrafech, telefonech, a dílech báňských, dále pro zločiny proti veřejnému zdravotnictví. Každý, kdo takový čin spáchal, měl být postaven před stanný soud.

Tento právní akt byl zoufalým pokusem fašistických vládních elit eliminovat vliv Slovenského národního povstání, které vypuklo o několik dnů dříve. Vzniklou vnitropolitickou situaci však již Tiso spolu s jeho spolupracovníky nebyl schopen efektivně řešit. Na povstaleckých územích se již od konce srpna započal proces faktické obnovy Československé republiky, který byl legalizován Deklarací Slovenské národní rady a především jejím prvním nařízením č. 1/1944 Sb. zák. a nar. SNR, o převzetí zákonodárné, vládní a výkonné moci na Slovensku, oba ze dne 1. září 1944.

⁵⁹ Viz §§ 1 - 3

⁶⁰ Beňa, J., Vývoj slovenského právního poriadku, Banská Bystrica 2001, s. 97

Slovenští fašisté si udrželi své postavení jen na těch oblastech, které nebyly zasaženy povstaleckou vlnou, avšak jen za pomoci, resp. přímé okupace těchto území jednotkami wehrmachtu.

Definitivně pak byla první samostatná Slovenská republika likvidována na přelomu dubna a května 1945, kdy bylo celé její území osvobozeno partyzány a ruskou armádou.

5. Protižidovské zákonodárství Slovenské republiky

Antisemitismus Hlinkovy slovenské lidové strany v období mezi dvěma světovými válkami vycházel z podstaty jejího politického programu. Tím byl katolicismus a nacionalismus⁶¹, které byly spojujícím článkem pro jinak sociálně pestrou skupinu přívrženců slovenských lidovců. Ve snaze získat si podporu i mezi nemajetnými voliči, začala se objevovat ve stranické propagandě i protikapitalistická hesla. Od nich už byl jen krůček k heslům protižidovským, protože nejen na Slovensku panovala tradiční představa propojenosti „světového židovstva“ s kapitálem, kdy byly dávány do souvislosti skutečnost, že Židé měli relativně silnou pozici v hospodářském životě, a neuspokojivá hospodářská situace agrárního Slovenska. Podle politických demagogů z řad slovenských lidovců byl příčinou takového „zla“ židovský kapitál.⁶²

Proto lze konstatovat, že protižidovský postoj Hlinkovců v oněch dvou meziválečných dekádách byl výsledkem stranické volební strategie stavící na stereotypním antisemitismu katolické společnosti a ve vztahu k jejímu nacionalismu na poukazování na maďarizaci většiny židovského obyvatelstva⁶³, vnímaného proto jako potenciální nebezpečí slovenské národní identity.

Míra antisemitismu se v řadách Hlinkových lidovců zvyšovala úměrně se snahou získat většinu hlasů slovenských voličů a prosadit se tak jako jediná politická reprezentantka slovenského národa a současně na posilování pozic radikálního nacionalistického křídla uvnitř strany vedeného pozdějším předsedou slovenské vlády Vojtěchem Tukou a jeho politickými žáky. Jeden z nich, poslanec za Hlinkovu slovenskou lidovou stranu, Karol Sidor otevřeně projevil jejich postoj k Židům na zasedání výboru pro zahraniční záležitosti

⁶¹ Hoensch, J.K., Slovensko a Hitlerova východná politika, Bratislava 2001, s. 21

⁶² Lipscher, L., Židia v slovenskom štáte 1939 – 1945, Banská Bystrica 1992, s. 13

⁶³ Faktem je, že slovenští Židé používali v soukromých rozhovorech přednostně maďarštinu před slovenštinou. V převažující míře se také hlásili i k maďarské národnosti, podporovali maďarský tisk a literaturu apod.

poslanecké sněmovny v již březnu 1937. Během svého vystoupení zde vznesl požadavek na vystěhování slovenských Židů do Palestiny a Birobidžanu.⁶⁴

Protižidovský náboj měl i Manifest ke slovenskému národu, který vydali slovenští Hlinkovci spolu se Žilinskou deklarací, která proklamovala slovenskou autonomii, 6. října 1938. Nové Slovensko se podle ní mělo postavit „do boje proti marxisticko-židovské ideologii rozvratu a násilí“.⁶⁵

Slovenské autority začaly s „nesmělymi“ pokusy řešit tzv. židovskou otázku již v době autonomie získané v říjnu 1938. Tehdy sice nebyl přijat žádný protižidovský zákon, ale byla rozpracována celá řada jejich návrhů, které později posloužily jako základ pro intenzivní protižidovskou legislativní činnost vlády slovenského státu. Byl to např. na konci roku 1938 vypracovaný návrh vládního nařízení, které by zavedlo povinnost přihlásit a ocenit židovský majetek. Jeho součástí byl i jeden z prvních pokusů o definici pojmu „Žid“.⁶⁶

Dále návrhy zákonů o nabytí státní příslušnosti a domovského práva, o vývozu majetku, o úpravě a prověření seznamu advokátů apod. Z širokého záběru otázek, kterých se měla nová zákonná úprava týkat, je patrná snaha již v době autonomie komplexně řešit tzv. židovskou otázku. O tomtéž svědčí i celá řada veřejných projevů slovenských politiků.⁶⁷

K realizovaným protižidovským opatřením v období slovenské autonomie patřilo především pozastavení činnosti Židovské strany a Sjednocené socialisticko-sionistické dělnické strany v listopadu 1938.⁶⁸ Dále pak první rozsáhlejší pokus řešit tzv. židovskou otázku, který úzce souvisel s výsledkem tzv. Vídeňské arbitráže z 2. listopadu 1938. Na jejím základě bylo Slovensko povinno odstoupit Maďarsku některá svá jižní území. Nejenže byl tento zdrcující neúspěch slovenské autonomní politiky využit k protižidovské propagandě, neboť za něj bylo činěno odpovědným právě židovské obyvatelstvo, ale na jeho základě se slovenská autonomní vláda pokusila zbavit alespoň části svého židovského

⁶⁴ Kamenec, I., *Po stopách tragédie*, Bratislava 1991, s. 18

⁶⁵ Rychlík, J., *Češi a Slováci ve 20. století. Československé vztahy 1914 - 1945*, Bratislava 1997, s. 145

⁶⁶ Ta již částečně vycházela z principů uplatněných v Norimberských zákonech. Za Žida byl totiž označen ten, který měl alespoň tři židovské předky.

⁶⁷ *Riešenie židovskej otázky na Slovensku (1939 – 1945). Dokumenty*, Bratislava 1994, 1. část, dok. č. 5 a 6, s. 25

⁶⁸ O několik týdnů později, v zimě 1939 následovalo její rozpuštění. Tuto skutečnost je ale nutné vnímat i v širších souvislostech, protože slovenská autonomní vláda zakázala činnost i jiným politickým stranám ve snaze zlikvidovat její politické konkurenty.

obyvatelstva. Hned 2. listopadu vydalo Prezidium Autonomního úřadu pokyny, na základě kterých se měla učinit taková opatření, aby Židé „zůstali při odevzdávání maďarských oblastí na svých místech a aby jim byla znemožněna evakuace či odjezd do oblastí, které odevzdané nebudou“.⁶⁹ Taková opatření se měla týkat ale jen těch Židů, kteří byli cizí státní příslušnosti – maďarské, polské, německé a rumunské, Židů bez domovského práva a Židů nemajetných. Naopak byl vydán rozkaz, aby „všichni Židé, kteří žijí na Slovensku a jejich majetek je vyšší než 500 000 československých korun mají být vzati ... do dočasné vazby, aby se tak zabránilo nějakému odnášení majetku“.⁷⁰

Dalším konkrétním projevem úsilí slovenských autonomních autorit ve vztahu k židovské otázce bylo 23. ledna 1939 ustavení zvláštní komise, kterou tvořili přední členové HSLS a současně ministři autonomní vlády (F. Ďurčanský, K. Sidor aj.).⁷¹ Její pracovní náplní bylo zabývat se tzv. židovským problémem. Výsledkem činnosti této komise, která fungovala jen velmi krátkou dobu⁷², byl návrh na vytvoření definice „Žid“ a na zavedení takových opatření, která by vedla k omezení podílu osob splňujících takto stanovená kritéria na životě slovenské společnosti. Tento pokus o určení, koho lze považovat za „Žida“, byl ještě výhradně ovlivněn konfesním principem a nikoli ideologií národního socialismu. Podle návrhu byl Židem ten, kdo po 6. říjnu 1938 měl židovské vyznání a také ti, co byli sice bez vyznání, ale hlásili se, alespoň z pohledu slovenských úřadů, k židovství blízkým ideologiím jako byl komunismus a svobodné zednářství. Židé, kteří byli po 6. říjnu pokřtěni, mohli být za árijce považováni až po uplynutí tříleté lhůty a po přezkoumání vládní komisí, zda konvertovali „upřímně“ či z „vypočítavosti“.⁷³

Návrh dále obsahoval ustanovení o umožnění židovským občanům emigrovat s tím, že si budou moci vzít s sebou část svého majetku. Emigrace v letech 1938 a 1939 do Palestiny a jiných zemí se nerozběhla až na základě této vládní iniciativy. Řada prozíravých, kteří se rychle zorientovali nejen ve vnitropolitickém vývoji autonomního Slovenska a jeho možném budoucím

⁶⁹ Riešenia židovskej otázky na Slovensku (1939 – 1945). Dokumenty, Bratislava 1994, 1. část, dok. č. 2, s. 19

⁷⁰ Tamtéž, dok. č. 3, s. 20

⁷¹ Tamtéž, dok. č. 9, s. 30

⁷² Poslední zasedání a zároveň jediné, o kterém se zachovala písemná zpráva se uskutečnilo 5. března 1939

⁷³ Kamenec, Po stopách tragédie ..., s. 34

směru, se rozhodli pro vystěhování z vlasti. Počet těch, kteří zvolili tuto cestu byl ale nakonec velmi nízký, protože „bohatí“ se jen těžko smiřovali se ztrátou svých velkých majetků a „chudí“ si zase jednoduše nemohli dovolit vycestovat.⁷⁴

Pokusy zavádět diskriminační protizidovská opatření nevycházela v období autonomie jen z vládních míst. Během ustavujícího zasedání „Spolku lékařů slovenské autonomní oblasti“ se mimo jiné hovořilo o nutné úpravě vztahů mezi spolkem a židovskými lékaři. Studenti medicíny dokonce požadovali, aby byl na vysokých školách pro židovské studenty zaveden numerus nullus (sic!).⁷⁵

Svoje místo měla i mnohem radikálnější antisemitská propaganda než s jakou se slovenská společnost setkávala v době první republiky. Pořádaly se protizidovské demonstrace, při kterých se vyvolávala antisemitská hesla a také se rozbíjely výlohy židovských obchodů. Nebylo výjimkou ani znesvěcování synagog a židovských hřbitovů, fyzické útoky na židovské obyvatelstvo. Nejaktivněji se na těchto akcích podílela Hlinkova Garda a ozbrojené jednotky politické reprezentantky německé menšiny na Slovensku Deutsche Partei, Freiwillige Schutzstaffel. Byly známy i případy, kdy gardisté unesli bohaté Židy a za jejich propuštění následně požadovali výkupné.⁷⁶

Tyto násilnosti a jiné projevy především gardistické zvěle neměly sice „vládní posvěcení“, ale zároveň proti nim vláda nijak významně nezasahovala.

Zatímco v období autonomie zůstaly slovenské autority jen u plánů a nepropracovaných až spontánních pokusů řešit židovskou otázku, období po 14. březnu 1939 znamenalo v tomto směru obrat. Nový stát, resp. jeho představitelé otevřeně přešli k realizaci protizidovských opatření a tvorbě protizidovských právních norem, které by daly celému postupu ožebračení a následného odstranění části slovenské populace zdání legality.

Slovensko bylo od okamžiku své státní samostatnosti v pozici vazala Třetí říše. Jako takový se musel chovat ke svému protektorovi loajálně. Proto začíná od tohoto okamžiku ve slovenské protizidovské politice převládat radikální pojetí řešení židovské otázky kopírující nacistický vzor. Nacistická protizidovská normotvorba se stala inspirací, která se především podepsala na

⁷⁴ Kamenec, *Po stopách tragédie ...*, s. 30

⁷⁵ Lipscher, *Židia v Slovenskom štátě ...*, s. 21

⁷⁶ Lipscher, *c.d.*, s. 20

definici pojmu „Žid“ a v oblasti arizace – nuceného převodu židovského majetku do rukou árijců, jak je patrné z jednotlivých právních norem, kterým se věnuji podrobněji v následujícím textu. A tak se v prvních měsících slovenské samostatnosti začal proces, jehož výsledkem bylo komplexní protižidovské zákonodárství, které rasově vymezilo židovské obyvatelstvo v rámci slovenské společnosti a legislativně zakotvilo jejich nerovnoprávné postavení. V důsledku legislativy slovenských státních orgánů byli Židé zbaveni všech občanských práv a majetku a jako zcela zákonem nechráněné a nemajetné obyvatelstvo bylo nakonec deportováno ze slovenského území. K této skutečnosti přispěla i samotná Ústava. Svým pojetím, které jen v minimální míře upravovalo ochranu základních občanských práv a častým používáním vágních výrazů jako veřejný pořádek, křesťanské mravy apod. v textu, jen umožňovaly mnohoznačný a především účelový výklad, který dobře posloužil naplnění záměru ostrakizovat židovské obyvatelstvo. Nadto Ústava umožňovala omezování základních občanských práv, jako je ochrana života, svobody a majetku, pouhým zákonem.

Slovenští politici představitelé považovali tzv. židovskou otázku a její řešení za klíčový problém a to jak v mezinárodním, tak vnitropolitickém kontextu. Je proto příznačné, že protižidovská normotvorba byla nejintenzivnější v prvních třech letech existence nového státu, tedy v období let 1939 až 1942, kdy vrcholem ve vydávání protirasových zákonů byl rok 1940. V tomto roce bylo ve Slovenském zákoníku publikováno 48 protižidovsky zaměřených zákonů a vládních nařízení.⁷⁷

Období prvních dvou let je také charakteristické určitou rozptýleností jednotlivých protižidovských opatření, která byla důsledkem iniciativních pokusů o řešení židovské otázky na různých stupních státní infrastruktury a také v jednotlivých resortech.

Vydávání jednotlivých protižidovských právních norem lze rozdělit do následujících fází:

1. fáze zahrnovala období od vzniku státu do přijetí Ústavy (14. března 1939 – 21. července 1939), kdy se vydávání protižidovských norem ve formě vládních

⁷⁷ Jen pro srovnání uvádím, že v prvním roce existence nového státu, 1939 to bylo 14 právních norem, v roce 1941 18, stejný počet byl vydán i v roce 1942, kdy celá rasistická vládní politika vyvrcholila vyvezením podstatné části slovenských Židů do vyhlazovacích táborů, nacházejících se ve východní části bývalého Polska, v roce 1943 jich bylo již jen 7. Poslední dva roky trvání válečného Slovenska vyšly jen dvě právní normy.

nařízení uskutečňovalo na základě zákona č. 1/1939 Sl. z., o samotném Slovenském státě, ze dne 14. března 1939.

2. fáze je vymezena přijetím Ústavy a 11. zářím 1940. V tomto období byla většina protižidovských opatření vydána ve formě nařízení s mocí zákona a sice na základě ustanovení § 44 Ústavy.

3. fáze začíná vydáním ústavního zákona č. 210/1940 Sl. z., kterým se vláda zplnomocňuje, aby činila opatření ve věcech arizace, na jehož základě vláda prakticky výlučně vydávala svá nařízení a to včetně tzv. židovského kodexu.

4. fáze trvala od konce účinnosti ústavního zákona č. 210/1940 Sl. z., 11. září 1941 a končila samotným zánikem státu. V tomto období, kdy již byla celá protižidovská problematika po právní stránce prakticky komplexně vyřešena, byla schválena jen některá další opatření a to ve formě zákonů, v případě deportací pak ústavním zákonem č. 68/1942 Sl. z., o vystěhování Židů.

Z počátku se mohlo zdát, že situace pro slovenské Židy nebude tak kritická. Ještě 15. března 1939 totiž prezident Tiso řekl ve svém rozhlasovém projevu mimo jiné i to, že: „Co je ještě třeba...odstranit, odstraníme, ale ne s nenávisí, náruživě, hrubě a surově, ale křesťansky...“⁷⁸

Avšak už krátce na to začala vláda vydávat jedno protižidovské nařízení za druhým, kterými nejdříve zbavila slovenské Židy všech občanských a lidských práv a svobod, a které nakonec vedly nepřímo k deportacím nepohodlného židovského obyvatelstva ze slovenského státního území.

Mezi ta úplně první, která byla přijata bezprostředně po vyhlášení samostatnosti patřilo vládní nařízení č. 36/1939 Sl. z., o zákaze výroby bohoslužebných a náboženských předmětů křesťanských nekřesťanmi a o obchodě s nimi, schváleného dne 30. března 1939. Toto nařízení, které zakazovalo výrobu a prodej křesťanských náboženských předmětů Židy, bylo již explicitně protižidovskou rasovou právní normou, která, a pochopitelně nejen ona sama, vyvolávala otázku, kdo má být subjektem takového nařízení, kdo jím má být vázán.

V daném okamžiku se proto pro vládu stala nejdůležitější potřeba jasně a nepochybně určit, na koho se má její protižidovská legislativní činnost vlastně vztahovat, tedy definovat pojem „Žid“.

⁷⁸ Lipscher, c.d., s. 37

První normou v tomto ohledu bylo vládní nařízení č. 63/1939 Sl. z., o vymezení pojmu Žid a usměrnění počtu Židů v některých svobodných povoláních, schváleného dne 18. dubna 1939.

Toto vládního nařízení vymezovalo pojem „Žid“ následujícím způsobem a sice, že Židem byl bez ohledu na pohlaví a státní příslušnost podle § 1 odst. 1 ten, kdo:

1. je a nebo byl izraelského vyznání, i když po 30. říjnu 1918 přestoupil na některou křesťanskou víru,
2. kdo je a nebo byl bez vyznání a pochází alespoň z jednoho rodiče izraelského vyznání,
3. kdo pochází z osob, uvedených pod body 1 nebo 2, s výjimkou těch, kteří přestoupili na některou křesťanskou víru před 30. říjnem 1918,
4. kdo uzavřel po dni účinnosti tohoto nařízení⁷⁹ manželství s osobou uvedenou pod body 1 až 3, po dobu trvání tohoto manželství⁸⁰,
5. kdo po dni účinnosti tohoto nařízení žil s osobou uvedenou pod body 1 až 3 v mimomanželském vztahu, jakož i potomci zplození v takovém vztahu.

Odstavec 2 pak umožňoval vládě činit výjimky v „případech zvláštního zřetele hodných“.

Současně toto nařízení zavádělo opatření, jehož aplikace měla vést k omezení počtu Židů v některých svobodných povoláních. Významně poznamenalo oblast advokacie, kde byl pro praktikující židovské právníky stanoven numerus clausus 4%. Ostatní židovští právníci byli vymazáni ze seznamu advokátů vedeném Advokátní komorou. Totéž platilo i pro zapsané advokátní koncipienty. Napříště mohl podle ustanovení § 7 právní služby poskytovat jen z registru Advokátní komory nevyřazený „advokát-žid“, ale jen s tím omezením, že klientem mohla být opět jen židovská fyzická, případně právnická osoba a nebyl-li v působnosti okresního soudu, kde měl „advokát-žid“ své sídlo, jiný advokát, který by mohl takového klienta zastupovat. Vládní nařízení připouštělo udělovat výjimky a sice „z důvodu nevyhnutné potřeby a nebo

⁷⁹ Bylo 20. dubna 1939

⁸⁰ To znamenalo, že se zánikem takového manželství zanikla i židovská příslušnost té které osoby.

z jiných zvláštního zřetele hodných důvodů, ministerstvu spravedlnosti ponechat advokáty-židy v jejich povoláních nad stanovený počet.⁸¹

Kardinální dopad mělo ustanovení § 9 na profesi notáře, které říkalo, že „Žid nemůže být veřejným notářem“. Do sféry medií se projevilo ustanovení § 10, které omezovalo působení Židů v periodikách do té míry, že Židé mohli být redaktory pouze židovských časopisů.

Právě v těchto bodech znamenalo vládní nařízení podstatný zásah do způsobilosti k právům a právní subjektivitě jako takové slovenských Židů, když je limitovala ve výkonu konkrétního povolání, v tomto případě v oblasti advokacie, povolání notáře a redaktora nežidovského časopisu. Kritériem, který znemožňoval židovským kandidátům být advokátem či notářem, případně pracovat v nežidovském periodiku, nebyla jejich nekvalifikovanost, nýbrž odlišné konfesní vyznání.

Za porušení ustanovení vládního nařízení č. 63/1939 Sl. z. mohla být uložena sankce v podobě peněžitého trestu nebo odnětí svobody, spojené s výkonem nařízené pracovní činnosti. Obdobné tresty byly ukládány těm, kteří pokračovali v poskytování právních služeb a nebyli přitom zařazeni do 4% povolených advokátů, kdo takové židovské právníky zaměstnával či umožnil zaměstnávat, či kdo umožňoval ať přímo či nepřímo pokračovat takovým osobám ve výkonu právní praxe.

Další oblastí, ze které měl rychle vymizet židovský element, byla státní správa. Proto vláda vydala další své opatření č. 74/1939 Sl. z., o vyloučení Židů z veřejných služeb, ze dne 24. dubna 1939. Podle § 1 nesměl být ten, který byl podle § 1 vládního nařízení č. 63/1939 Sl. z. označen za Žida, zaměstnáván státem, veřejnými samosprávnými korporacemi ani dalšími veřejnými institucemi a to ani v ústavech, podnicích a fondech, které jsou spravovány či dotovány státem. Výjimku tvořily pouze instituce, které se věnovaly židovským kultovým, kulturním a sociálně-zdravotním otázkám.

Současně nemohli být slovenští Židé ustanovováni znalci, tlumočníky a soudci z lidu.

Opět se setkáváme s tím, že příslušný ministr byl vybaven pravomocí udělovat výjimky a to z důvodů veřejného zájmu, jak mu to umožňovalo znění §1 odst. 2.

⁸¹ Podle § 5 odst. 2 jejich počet nesměl přesahovat 10% z celkového počtu členů Advokátní komory.

Podle následujícího § 2 měli být ti Židé, kteří působí ve funkcích vyjmenovaných v §1 propuštěni nejpozději k 1. lednu následujícího roku.

V oblasti veřejné správy bylo dále vydáno ještě vládní nařízení č. 143/1941 Sl. z., o vyloučení Židů z veřejných služeb, o jejich odškodnění a o úpravě některých personálních poměrů státních a veřejných zaměstnanců – Židů a jejich pozůstalých, schváleného 28. června 1941. Na základě ustanovení § 1 nemohli být slovenští Židé ustanovováni správci konkurzní podstaty. Povolání za poručníky a opatrovníky mohli být jen v případě, že byl poručencem či opatrovancem také Žid. Toto vládní nařízení mělo i podstatný dopad na hmotné zabezpečení židovského obyvatelstva, neboť snižovalo starobní, vdovské a sirotčí důchody vyplácené Židům o celých 30 %.

Je nutné podotknout, že obě tato nařízení nebylo v bodech, která se týkala zamezení přístupu Židům do státní veřejné správy, možné okamžitě plně realizovat v praxi, protože by za propuštěné židovské zaměstnance neexistovala adekvátní kvalifikovaná náhrada. Ministři jednotlivých resortů proto hojně využívali oprávnění, které jim bylo vládními nařízeními dáno a řadu židovských zaměstnanců ponechávali na svých dosavadních postech. V důsledku této skutečnosti mohlo ještě do jara 1944 pracovat ve státních službách několik desítek Židů.⁸²

Prakticky identicky postupovala slovenská exekutiva i v dalších oblastech. V následujících měsících se jí tak podařilo vydáváním celé řady protižidovských právních norem naprosto systematicky omezit, resp. likvidovat přítomnost slovenského židovského obyvatelstva ve veřejném životě.

Aplikací vládního nařízení č. 184/1939 Sl. z., o usměrnění počtu Židů ve výkonu lékařské praxe, schváleného dne 25. července 1939, stejně tak jako v případě advokátů, i praktikujících židovských lékařů mohlo být jen 4 % z celkového počtu členů Lékařské komory. I v tomto případě byla stanovena možnost ponechat ve výkonu lékařské praxe více židovských lékařů, bylo-li to nutné z důvodu nevyhnutné potřeby či veřejného zájmu (§1). Ti lékaři-židé, kteří nebyli vyškrtnuti ze seznamu Lékařské komory, mohli působit jen na těch místech, která jim určilo ministerstvo vnitra. Za porušení některého z ustanovení citovaného

⁸² Kamenec, Po stopách tragédie..., s. 49

nařízení mohla být uložena sankce v podobě peněžitého trestu až do výše 20 000 slovenských korun, resp. odnětí svobody v délce až 6 měsíců.⁸³

Na základě ustanovení § 1 vládního nařízení č. 145/1939 Sl. z., o vyloučení Židů z práv na veřejné lékárny a o usměrnění počtu židovských zaměstnanců v lékárnách, schváleného dne 26. června 1939, nemohli být Židé majiteli, resp. spolumajiteli, ani koncesionáři, resp. spolukoncesionáři veřejných lékáren. Zákonodárce byl vskutku důsledný, když v § 1 odst. 3 a 4 zakazoval i situace, kdy majitelem sice není Žid, ale při obchodním vedení příslušné lékárny je v jakémkoli společnickém poměru se Židem či je-li lékárna spravována sirotčím, vdovským a nebo dědickým právem, jehož subjektem je Žid.

Postavení slovenských Židů v rámci vojenských jednotek poprvé řešilo vládní nařízení č. 150/1939 Sl. z., o úpravě vojenské povinnosti Židů, schváleného dne 21. června 1939. Vláda v něm rozhodla o zřízení zvláštních pracovních útvarů, do kterých byli převeleni všichni Židé, od důstojníků po mužstvo, kteří právě vykonávali prezenční službu (§1). Podle § 2 ti, co právě byli v záloze, se zařadili do pracovních táborů. V rámci pracovních jednotek pak měli vykonávat rozličné práce ve prospěch státu.⁸⁴ Profesionální židovští vojáci, kteří byli propuštěni z armády již na základě vládního nařízení č. 74/1939 Sl. z., o vyloučení Židů z veřejných služeb, měli na základě § 4 zakázáno nosit vojenskou uniformu, používat své hodnosti, ale především byli také přeřazeni do zvláštních pracovních táborů.

Vládním nařízením č. 230/1939 Sl. z., o úpravě vojenské povinnosti Židů, ze dne 19. září 1939, byli na základě ustanovení § 4 zbaveni vojenských hodností. Branný zákon č. 20/1940 Sl. z. ze dne 18. ledna 1940 zakazoval Židům a Cikánům být příslušníky branné moci. Povinností této části slovenského obyvatelstva bylo vykonávat práce ve zvláštních skupinách.

Stejný cíl sledovalo další vládní nařízení č. 130/1940 Sl. z., o dočasné úpravě pracovní povinnosti Židů a Cikánů, ze dne 29. května 1940. Na jeho základě bylo slovenské židovské a romské obyvatelstvo povinno vždy dva měsíce v roce vykonávat konkrétní práce, které jim určovalo Ministerstvo národní obrany.

⁸³ Podle zákona č. 56/1942 Sl. z., o Lékařské komoře, schváleného 18. března 1942, nemohl být Žid členem Lékařské komory.

⁸⁴ Ojedinělou záležitostí, nemající srovnání s poměry v ostatních nacistických satelitech, byla existence tzv. košer roty. Do ní se mohl přihlásit kdokoli z povolanců, který z náboženských důvodů trval na čisté stravě podle hebrejské náboženské tradice. Ta jim pak byla v této rotě podávána. Salner, P., *Prežili Holokaust*, Bratislava 1997, s. 54

Pracovní povinnosti židovských občanů se dotýkalo i další nařízení schválené 4. července 1941, které vyšlo pod č. 153/1941 Sl. z., o pracovní povinnosti Židů. V § 1 byla stanovena povinnost pro každého Žida ve věku mezi 18 a 60 rokem konat práce. Veškerou organizační stránku měl na starosti Ústřední úřad práce, který organizoval jednotlivé práce a současně určoval pracovní podmínky. Tyto pracovní jednotky, které fungovaly v rámci armádních struktur, byli předzvěstí organizování pracovních táborů. První pracovní tábory pak začaly vznikat až na přelomu let 1941 a 1942, ale o jejich vybudování se začalo uvažovat mnohem dříve. Slovenský historik Ivan Kamenec uvádí ve své knize⁸⁵, že se o nich začalo uvažovat „už“ v roce 1940, avšak z pokynů Ministerstva vnitra vydaných k zřízení židovských pracovních táborů ze 27. září 1939 vyplývá, že plány na jejich výstavbu jsou staršího data.⁸⁶ Určeny měly být prozatím jen, stejně jako v případě pracovních skupin na počátku jejich existence, mužům ve věku 20 až 50 let, kteří místo vojenské činné služby měli být povoláváni do pracovní služby.⁸⁷

První tábory měly vzniknout v Plaveckém podhradí, v Novom Meste nad Váhom, Poprade, v blízkosti Banském Bystrice, Prešova a Humenného. Z pracovní povinnosti měli být osvobozeni hlavně ti, co byli tělesně či duševně nemocní a tím práce neschopní.⁸⁸

Tyto představy vládních autorit ze září 1939 se nakonec realizovaly až o několik měsíců později. Ještě než začaly vznikat táborové komplexy, budovala se mnohem menší tzv. pracovní střediska a to „operativně“ na místech, kde byl nedostatek pracovní síly. Prvním bylo zařízení tohoto typu ve Strážském, které zahájilo svůj provoz na konci dubna 1941.

Na poněkud odlišném principu docházelo k zakládání pracovních táborů. Zatímco pracovní skupiny i střediska byla spíše nedomyšlenými a tudíž ne zcela efektivními pokusy soustředit, dostat pod kontrolu a v mnoha případech jednoduše vystavit židovské obyvatelstvo Slovenska perzekuci⁸⁹, staly se tábory

⁸⁵ Kamenec, I. Po stopách tragédie, Bratislava 1991, s. 252

⁸⁶ Riešenie židovskej otázky na Slovensku (1939 – 1945). Dokumenty, 1. – 5.časť, Bratislava 1994, dok. č. 35, s. 70 - 74

⁸⁷ Vládní nařízení č. 208/1939 z 1. září 1939

⁸⁸ Riešenie židovskej otázky na Slovensku ..., 1. časť, dok. č. 35, s. 72

⁸⁹ Jednalo se o případy „nelegální“, bez vědomí státních úřadů organizování pracovních skupin členy Hlinkových gard. O této skutečnosti nacházíme zmínku v přípisu Prezídia Ministerstva vnitra určeném podřízeným úřadům, kde se píše: „Ústředna státní bezpečnosti má povědomí o tom, že v některých městech a obcích na Slovensku Hlinkova garda tuto zimu protizákonně

plně fungujícími jednotkami. Na Slovensku byly založeny celkem tři pracovní tábory v Seredi, Vahniach a Novákoch.⁹⁰ Vybrání těchto tří míst bylo výsledkem pracovní cesty po všech krajích Slovenska, kterou podnikl osobně ministr vnitra Alexandr Mach spolu se skupinou odborníků.⁹¹ V Novákoch a Seredi byly tábory vybudované přestavbou již nepoužívaných vojenských objektů,⁹² které svým vybavením byly pro sledovaný cíl vyhovující. Ta se uskutečnila na podzim 1941, zatímco tábor ve Vyhniach fungoval již od února téhož roku. Právně byla ale existence těchto táborů fixována až o několik měsíců později vyhláškou Ministerstva vnitra z 1. dubna 1942.⁹³ V táborech se pracovalo na principu přímých objednávek podnikatelů, resp. na státních zakázkách. Táborový zaměstnanci měli dostávat „minimální kapesné“ a v případě „nadvýkonů i určité pracovní odměny“. Do jednotlivých pracovních center byli židovští obyvatelé povoláváni písemnou výzvou.⁹⁴ V táborech byly internovány i ženy a děti, kteří se také musely zapojit do pracovního procesu.⁹⁵ Pracovní doba byla stanovena na všechny pracovní dny od 7 – 12 hodin. Po 60 minutové polední přestávce se ještě pracovalo od 13 – 18 hodin. V sobotu se pracovalo jen dopoledne a odpoledne, stejně jako celá neděle byla volná.⁹⁶ Muži tedy pracovali 55 hodin týdně, ženy z počátku 48, později jim byla pracovní povinnost snížena o 6 hodin týdně. Vždy před nástupem do práce museli muži nastoupit na tzv. apelplacu, kde proběhla jejich kontrola. Ve své podstatě fungovaly tábory jako jakási malá města s vlastní správou, sociálním zázemím a kulturním životem, byť značně omezeným. Úroveň života v těchto zařízeních pak postupně stoupala úměrně k tomu, jak dobře si tábory vedly

zřizovala pracovní tábory (toto označení je zavádějící, nebyly to tábory v pravém slova smyslu, ale právě jen jakési mobilní útvary lidí- pozn. M.K.) pro židy, ve kterých přinucovaly tyto k odhazování sněhu apod., resp. za zproštění (osvobození) z této povinnosti svévolně stanovené vybírala peněžní obnosy, které v několika případech dosahovaly i tisícových cifer.“ Riešenie židovskej otázky na Slovensku...1. část, dok. č. 42, s. 83

⁹⁰ Riešenie židovskej otázky na Slovensku..., 3. část, dok. č. 292, s. 70

⁹¹ Riešenie židovskej ..., 1. část, dok. č. 113, s. 175

⁹² V případě Serede to byly bývalé kasárenské objekty. V Novákoch jako základ pracovního tábora posloužily již nepoužívané vojenské skladové prostory.

⁹³ Riešenie židovskej otázky..., 2. část, dok. č. 182, s. 78 - 79

⁹⁴ Ke dni 15. prosince 1943 byl početní stav táborů následující: Nováky 1634, Sereď 1130, Vyhnie 360, Riešenie židovskej otázky..., 3. část, dok. č. 279, s. 54, v obšírné zprávě o pracovních táborech a střediscích, vyhotovené 14. oddělením Ministerstva vnitra je pak uvedeno, že ke konci ledna 1944 byl zjištěn následující počet zařazených do jednotlivých táborů: Nováky 1651, Sereď 1133 a Vyhnie 362, Riešenie židovskej otázky ..., 3. část, dok. č. 292, s. 70

⁹⁵ Děti až od 14 roku jejich života.

⁹⁶ Riešenie židovskej otázky na Slovensku..., 2. část, dok. č. 217, s. 132

v hospodářském životě Slovenské republiky. V táborech byla také zavedena školní výuka.. Celý táborový systém podléhal důmyslně vybudované správě. Na samém jejím vrcholu bylo Ministerstvo vnitra. Jím jmenovaný a jemu přímo podřízený byl tzv. vládní komisař pro židovské pracovní tábory.⁹⁷ Ústřední kancelář pro pracovní židovské tábory, založená až v březnu 1943, byla pověřena spolupracovat s vládním komisařem.

Otázku vzdělávání řešilo nařízení s mocí zákona č. 208/1940 Sl. z., o úpravě některých právních poměrů Židů ve věcech školství a vzdělávání, schváleného dne 30. srpna 1940. Všichni Židé byli vyloučeni na základě § 1 z jakéhokoli studia na všech soukromých tuzemských školách. Zachována byla prozatím možnost vzdělávat se ve zvláštních lidových školách (§1).

Podstaným zásahem do ochrany základních občanských práv bylo nařízení s mocí zákona č. 233/1940 Sl. z., kterým se pozměňuje a doplňuje zákon o ochraně nájemníků, ze dne 16. září 1940. Pro židovské obyvatelstvo představovalo zásah do jedné z nejcitlivějších oblastí. Na jeho základě bylo totiž možné vypovědět nájemní smlouvu a to pouze s dvoutýdenní výpovědní lhůtou a to dokonce i majiteli domu.

Co se týkalo možnosti zaměstnávat Židy, rozhodující význam mělo vládní nařízení č. 256/1940 Sl. z., o zaměstnávání Židů, schválené dne 16. října 1940. V § 1 bylo stanoveno, že zaměstnávat Žida ve služebním, pracovním nebo učebním poměru je možné jen po předchozím povolení, které bylo v kompetenci Ústředního hospodářského úřadu. Za udělení takového povolení pak stát vybíral částku 5000.- slovenských korun.

Zákonem č. 138/1942 Sl. z., o omezeních Židů při osvojení, ze dne 2. července 1942, byla zamezena možnost osvojovat Nežidy, stejně tak Žid nemohl být osvojen Nežidem.

Volný pohyb židovského obyvatelstva omezovalo vládní nařízení č. 215/1940 Sl.z., o povinnosti Židů odevzdat cestovní pasy, schváleného dne 14. září 1940.

Slovenský zákonodárce byl ve svém počínání natolik důsledný, že se jeho opatření dotýkala opravdu všech sfér slovenského veřejného života. Proto je namístě zmínit i taková opatření, jakými bylo např. vládní nařízení č. 116/1939 Sl. z., o zřízení Hudební komory, vydaného dne 17. května 1939. Na jeho

⁹⁷ Tím byl po celou dobu existence táborů a tím i této funkce Július Pečúch, Kamenec, I., Po stopách tragedie ..., s. 253

základě byli vyloučeni všichni slovenští Židé z členství v této Hudební komoře. Dalším opatřením z tohoto druhu bylo vládní nařízení č. 216/1940 Sl.z., o vyloučení Židů z oprávnění řídit slovenské motorové vozidlo a o povinnosti Židů-majitelů slovenských motorových vozidel mít řidiče motorového vozidla Nežida, ze dne 12. září 1940.

Charakter všech dosavadních opatření byl veden snahou slovenských vládních politiků degradovat židovské obyvatelstvo Slovenska a naprosto potlačit jeho vliv, resp. vůbec přítomnost ve všech oblastech veřejného života. Hlavním cílem protižidovské politiky však byla ekonomická stránka celého procesu, tedy získání židovského majetku pokud možno legálním, co nejméně komplikovaným způsobem, který by navíc naopak nevedl k poškození hospodářských zájmů nového státu. Vedle emigrace, kterou vláda v prvních měsících samostatnosti podporovala a podílela se na její organizaci, a která částečně vedla k naplňování představ o pozitivním hospodářském efektu⁹⁸, začaly slovenské úřady s převodem židovského majetku na podkladě celé řady zákonných opatření. Tento proces dostal označení „arizace“ a jeho cílem bylo „omezení neúměrného počtu Židů v hospodářském životě a postupné přenesení hospodářských funkcí do křesťanských rukou“.⁹⁹

S jeho realizací se začalo bezprostředně po 14. březnu 1939, kdy jej předznamenal dvě vládní nařízení č. 40/1939 Sl. z., o mimořádných zásadách do oprávnění hostinských a výčepních živností, ze dne 30. března 1939, a vládní nařízení č. 169/1939 Sl. z., o revizi živnostenských oprávnění, ze dne 11. července 1939, která umožňovala příslušným orgánům dosazovat správce nebo dokonce odebrat živnostenskou licenci tomu, proti němuž existovaly „námitky z hlediska osobní spolehlivosti, veřejného zájmu a nebo sociálních důvodů“. Výslovně se v nich sice nemluvilo o Židech, ale přitom bylo zcela jasné, proti komu měla být a také nakonec byla uplatňována. Následovalo vládní nařízení č. 137/1939 Sl. z., o důvěrnících a dočasných správcích v průmyslových,

⁹⁸ Emigranti si totiž mohli vzít s sebou jen 40% z jejich majetku, zbytek tak připadl státu. Navíc byli vystěhovanci nuceni provádět krkolomnou finanční transakci, která jim měla v nové domovině zajistit potřebné materiální zázemí a která probíhala zhruba následovně - emigrant či jeho jménem nějaká pomocná organizace složila peníze u slovenské odbočky JOINTu. Ta je transferovala do ciziny, kde mezinárodní JOINT vyplatil stejnou částku, avšak v měně státu, kam se chtěl ten který vystěhovat. Slovenské národní bance pak z této částky připadlo 20%. Kamenec, *Po stopách tragédie ...*, s. 52

⁹⁹ Lipscher, *Židia v slovenskom štátě ...*, s. 45

obchodních, řemeslných podniků a v jiných majetkových podstatách, ze dne 20. června 1939. Na jeho základě bylo možné dosazovat do jednotlivých židovských podniků důvěrníky s pravomocí kontrolovat chod podniku, a to v těch případech, kdy to vyžadovaly hospodářské a veřejné zájmy. Předmětnými podniky pak měly být ty, které splňovaly podmínku počtu zaměstnanců vyšší než 50, či do podniků s ročním obrátem nad půl milionu.

Nejzásadnější hmotněprávní normou v procesu arizace bylo vládní nařízení č. 113/1940 Sl. z., o židovských podnicích a jejich židovských zaměstnancích, ze dne 25. dubna 1940. Smyslem tohoto prvního arizačního zákona, jak je často označován, bylo oprávnění příslušného úřadu odebrat židovskému podnikateli koncesi a jeho podnik likvidovat nebo arizovat a sice tak, že bylo původnímu židovskému majiteli úředně přikázáno prodat svůj podnik „kvalifikovanému křesťanskému uchazeči“. Ustanovení § 1 zakazovalo židovským fyzickým či právnickým osobám nabývat, resp. zakládat průmyslové, obchodní a živnostenské podniky. Židé nemohli současně nabývat živnostenských oprávnění. Ty podniky, které byli majetkem Židů měli postupně přecházet do držby nežidovského obyvatelstva. Na základě § 7 měly být takové podniky viditelně označeny výrazným nápisem. Stejně tak jako v jiných případech, zákonodárce i zde umožnil vládě uplatňovat výjimky a to tam, kde se nemohl přirozeně prosadit slovenský kapitál.

Proces arizace pokračoval dalšími nařízeními, mezi ty klíčové patřilo vládní nařízení č. 303/1940 Sl. z., o židovských podnicích, a dále vládní nařízení č. 304/1940 Sl. z., kterým se omezuje volnost nakládat s majetkem Židů, oba schválené dne 30. listopadu 1940. První z nich přinášel nový přístup k arizaci, když v § 13 již nepožadoval od arizátorů jejich odbornost, která by zajistila kvalitní chod dané hospodářské entity. Vytrácel se tak původní smysl celé arizace, tedy převzetí židovského kapitálu do slovenských rukou a jeho využití k rozkvětu slovenské ekonomiky. Při postupu, který umožňoval citovaný § 13 se totiž jednotlivý židovský hospodářský majetek stal více než co jiného pro svého nového majitele vítanou možností snadno se obohatit a to často na úkor prosperity podniku.

Obdobným způsobem se vyřešila i otázka židovského vlastnictví zemědělské půdy. Zde byl celý proces nastartován již vládním nařízením č. 147/1939 Sl. z., o soupise zemědělských nemovitostí ve vlastnictví Židů, ze dne 21. června

1939. Další opatřením, které poznamenalo oblast zemědělství, byla novelizační norma č. 197/1939 Sl. z., ze dne 21. srpna 1939, která měnila nařízení č. 147/1939 Sl. z. v tom smyslu, že zakazovala Židům jejich zemědělské nemovitosti jakkoli zcizovat či zatěžovat bez předběžného povolení Ministerstva zemědělství. Přechod zemědělského majetku do slovenských rukou vyvrcholil vydáním zákona č. 46/1940 Sl. z., o pozemkové reformě, schváleného dne 22. února 1940. Jak předvídal, byl na jeho základě zřízen Státní pozemkový úřad, který měl postupně vykoupit veškerý židovský zemědělský majetek a tento poté přerozdělit potřebným slovenským zemědělcům.

V otázce arizace mělo klíčový význam přijetí ústavního zákona č. 210/1940 Sl. z., kterým se vláda zplnomocňuje, aby činila opatření ve věcech arizace, ze dne 3. září 1940. Ustanovení § 1 tohoto ústavního zákona opravňovalo slovenskou vládu, aby formou nařízení učinila všechna potřebná opatření, která by vedla k vyloučení Židů ze slovenského hospodářského a sociálního života a aby majetek Židů přešel do vlastnictví křesťanů. Taková vládní nařízení měla mít podle § 2 platnost zákonů, které podepisoval předseda vlády a příslušný ministr. Zplnomocňování kompetence, která obcházela zdoluhavý proces schvalování zákonů sněmem, byla vládě udělena sice jen na rok, ta však tohoto relativně krátkého období plně využila svou normotvornou činností ke konečnému ožebračení židovského obyvatelstva.

Potřebný ekonomický a sociální efekt arizačního procesu se ale nakonec nedostavil. Cíl „slovakizovat“ podniky nebyl ani zdaleka uskutečněn, protože slovenský kapitál byl slabý, a tak hospodářsky nejvýznamnější podniky přebírali do správy a později do soukromého vlastnictví Němci.

Co se týče ostatního majetku slovenských Židů, postupovala při jeho expropriaci slovenská vláda následovně. Nejdříve vydala vládní nařízení č. 203/1940 Sl. z., o soupise židovského majetku, ze dne 30. srpna 1940. O necelý měsíc později vláda svým nařízením č. 43/1940 Sl. z., kterým se omezuje volnost nakládat s majetkem Židů a židovských sdružení, ze dne 28. září 1940, v § 1 odst. 1 stanovila zákonný požadavek, že k platnosti právních úkonů, jejichž předmětem je převod, zánik, změna anebo omezení vlastnického anebo jiného věcného práva – s výjimkou případů zákonného dědění – Židů anebo židovských sdružení k movitým anebo nemovitým věcem, jejichž obecná

hodnota převyšuje sumu 500.- Ks, je třeba písemné povolení Ústředního hospodářského úřadu. Podle odstavce 2 byla stanovena povinnost platit za každé takové povolení poplatky ve výši 10 – 20% obecné hodnoty věcí, které byly předmětem právních úkonů. Porušení těchto ustanovení se trestalo peněžitým trestem ve výši od 1000.- až do 500.000.- slovenských korun, resp. odnětím svobody na dobu až 6 měsíců (§ 3).

Peněžní úspory zasáhly vládní nařízení č. 271/1940 Sl. z., o židovských vázaných účtech a úschovách, ze dne 10. října 1940, č. 272/1940 Sl. z., o omezení výběrů z vkladů a účtů Židů, schváleného 25. října 1940, které např. mimo jiné umožňovali svým majitelům vybírat si hotovost ve pouze výši 500, resp. 150.- na týden.

Konečným krokem v procesu vyvlastnění veškerého židovského majetku bylo ustanovení § 3 ústavního zákona č. 68/1942 Sl. z., o vystěhování Židů, z 15. května 1942, na jehož základě přešel všechn majetek oddeportovaných slovenských Židů do vlastnictví státu.

K perzekuci židovských občanů docházelo po 14. březnu nejen na zákonné bázi, ale i pokračováním ve vytváření společensko-politické atmosféry nepřátelské vůči Židům. Hlavním „výrobce“ mediálních útoků bylo speciální protizidovské oddělení fungujícím v rámci Úřadu propagandy. Inspiraci pro své protizidovské kampaně hledalo v nechvalně proslulé nacistické tiskovině Der Stürmer. Propaganda zpracovávala slovenské obyvatelstvo krkolomnými teoriemi o „velké válce“, ve které budou zabity dvě třetiny lidstva a ta zbylá jedna třetina pak bude nucena konvertovat k judaismu apod. Záměrem bylo vyvolat představu, že za vším světovým zlem, a zvláště za tím, které se bezprostředně dotýká Slováků, stojí židovské spiknutí. Tento princip vlivného národního nepřítele nebyl slovenským specifíkem. To co mají totalitní režimy společné je snaha personifikovat zlo – svého nepřítele, na kterého pak lze svést neúspěchy a nedostatky systému a který může dobře sehrát roli „svodidla“ pro sociální nepokoje a negativní nálady uvnitř společnosti.

Praktická stránka protizidovské propagandy zůstala v režii Hlinkovy gardy, která organizovala brutální pogromy, demonstrace aj. Navíc ve snaze získat podstatný vliv na vnitřní záležitosti nové republiky byla i velmi aktivní v předkládání návrhů na řešení celého problému, které šly mnohem dál než návrhy vzešlé z vládní iniciativy. V jejím radikalismu, který se promítl do

pokusů konečně zavést jako určující rasové principy, jí konkurovala Deutsche Partei se svými FS. Během prvního roku existence samostatného Slovenska se vláda pokoušela jejich často samovolné zásahy potírat a dokonce ty nejkřiklavější protižidovské výpady, u kterých nebylo možné poukázat na zákonný podklad v nějaké právní normě a tím je před veřejností „omluvit“, trestat. Avšak téměř ve všech případech byli obvinění z takových protizákonných činů nakonec na základě intervencí velitelství Hlinkových gard nebo představitelů Třetí Říše působících na Slovensku propuštěni.

Vnitropolitická krize způsobená mocenským zápasem konzervativního a radikálního křídla, dosáhla na konci první poloviny čtyřicátého roku svého vrcholu. Hitler znepokojen dosavadním vývojem v „jeho vzorovém státě“, povolal slovenskou stranu k rozhovorům do města Salcburk. Jednání probíhala ve dnech 27. a 28. července roku 1940. Jejich výsledkem byl německý diktát znamenající podstatný zásah do vnitřního vývoje státu. Byl nastolen nový vnitropolitický směr, tzv. slovenský národní socialismus, likvidovány poslední možnosti spravovat slovenské záležitosti alespoň částečně nezávisle na vůli Německa, jak se o to pokoušel např. dosavadní ministr zahraničí F. Ďurčanský. Nový pořádek se logicky projevil i ve vztahu k židovské otázce.

Vláda s ministerským předsedou radikálem a nacistickým exponentem Tukou zavedla v této oblasti tvrdý kurz. Předsalcburská vládní nařízení byla nyní považovaná za nedostatečná, eliminující slovenské Židy jen částečně. Tuka i ministr vnitra Mach žádali ve svých četných veřejných projevech absolutní a okamžité vyřazení Židů ze všech oblastí slovenské společnosti. Následující vládní nařízení měla doslova revoluční charakter, protože vycházela již z rasových principů. Podstatnou roli v tomto vývoji sehrála i přítomnost nacistických poradců, kteří měli být oficiálně pouze v pozici pomocníků slovenským autoritám, ve skutečnosti byli vlivnými osobnostmi, které měly konkrétní podíl na tom či onom opatření. Pro oblast řešení židovské otázky byl na Slovensko v srpnu 1941 vyslán Dieter Wisliceny.¹⁰⁰

Na počátku roku 1941 dosáhla protižidovská legislativa takového stupně početnosti a nepřehlednosti, kdy si některá ustanovení dokonce i protiřečila, že

¹⁰⁰ Riešenie židovskej otázky ..., 1. č., dok. č. 355, s. 210 - 211

zde byla praktická potřeba protižidovské zákony obsahově sjednotit a dát jim ucelenou podobu.

Z této potřeby vzešlo nařízení č. 198/1941 Sl. z., o právním postavení Židů, vydaný 9. září 1941, známější pod svým označením jako „Židovský kodex“. Jeho 270 paragrafů komplexně upravovalo právní postavení slovenských Židů. Impulsem pro vydání Kodexu byla také nutná novelizace v nových podmínkách nevyhovující definice pojmu „Žid“, která byla dosud v platnosti a která byla ještě částečně postavena na konfesním základě. Ustanovení § 1 vymezilo pojem „Žid“ tak, že za Žida se bez ohledu na pohlaví považoval:

- kdo pochází nejméně ze tří podle rasy židovských předků (starých rodičů),
- židovský míšenec, který pochází ze dvou podle rasy židovských předků, pokud
 - a) dne 20. dubna 1939 byl a nebo po tomto dni se stal příslušníkem izraelského (židovského) vyznání.
 - b) po 20. dubnu 1939 vstoupil do manželství s Židem
 - c) pochází z manželství se Židem, uzavřeným po 20. dubnu 1939,
 - d) pochází z nemanželského styku se Židem a narodil se jako nemanželské dítě po 20. únoru 1940.

Za židovského předka podle rasy ve smyslu ustanovení tohoto nařízení se má pokládat ten, kdo patřil k izraelskému (židovskému) vyznání.

Následující § 2 stanovil, kdo má být považován za tzv. míšence:

- kdo pochází ze dvou podle rasy židovských předků, pokud už není pokládán za Žida tak jak to vyplývá z ustanovení prvního paragrafu, a ten,
- kdo pochází z jednoho podle rasy židovského předka.

V případě, že se vyskytla pochybnost, zda je někdo Židem nebo tzv. židovským míšencem či nikoli, pravomoc rozhodnout o tomto byla svěřena Ministerstvu vnitra.

Tato definice již jasně vycházela z rasového principu.

Dalším ve slovenském zákonodárství dosud neznámým prvkem byl zákaz uzavírání manželství mezi Židem a Nežidem a mimomanželský pohlavní styk

mezi takovými osobami byl hodnocen jako trestný čin a za něj tak mohl být uložen až pětiletý trest odnětí svobody (§§ 9 a 10).

Na základě Židovského kodexu byla dále zavedena evidence a veřejné označení židovských osob (§§ 6, 7 a 8)¹⁰¹, zrušeno listovního tajemství (§ 27), zákaz volného stěhování a pobytu (§ 28), vyloučení ze škol (§ 38), zavedl pracovní povinnost (§ 22 až 24) atd. Osvobodit z jednotlivých ustanovení Židovského kodexu mohl prezident slovenského státu na základě §§ 255 a 256, které ho opravňovaly udělovat „výjimky“. Současně bylo v jeho pravomoci tato osvobození kdykoli odvolat. Ve většině případů byly udělovány pouze konvertitům.

Přijetí Židovského kodexu oproti předešlým nařízením vyvolalo určité kritické reakce vztahující se především na nové pojetí definice „Žida“ a to hned z několika oficiálních míst. Ministerstvo hospodářství například odmítalo omezení vyplývající z nové zákonné úpravy pro kategorii „míšenců“ a nežidovské partnery ze smíšených manželství.¹⁰²

K Židovskému kodexu měli výhrady i katoličtí biskupové. Memorandum, které vzešlo z jejich porady, konané v Nitře 7. října 1941, upozorňovalo vládu na to, že „kodex se zakládá na rasistickém světonázoru, který církve a biskupové odmítají“.¹⁰³ Nesouhlasili se zákazem uzavírat manželství křesťanů a Židů, kteří konvertovali na křesťanství. V samé podstatě se však církev postavila pouze na obranu pokřtěných Židů. S odmítavým stanoviskem přišel i Vatikán prostřednictvím svého zástupce v Bratislavě, Msgr. Burzia. Ale stejně jako v případě slovenských biskupů i Vatikán hájil jen zájmy „svých katolíků“ a jeho kritika se ani zdaleka nedotkla samé podstaty Židovského kodexu. Realizací ustanovení Židovského kodexu se ze slovenských Židů stal reálným problémem. V důsledku jejich aplikace v praxi se z většiny z nich stala ožebračená a bezprávná masa obyvatelstva. Pod tlakem těchto okolností se slovenští politici

¹⁰¹ Konkrétní podobu takového označení stanovila vyhláška z 18. září 1941. Podle § 1 mělo být „označení – židovská hvězda ze sukna, plátna či jiné podobné látky, žluté barvy, o průměru 6 cm, s bílým lemováním, širokým 0,5 cm.“ Z jeho nošení byli podle následujícího § 7 vyjmuti Židé, kteří byli ve věku do 6 let, židovští manželé Nežidů a jejich děti, Židé mající pracovní povolení, židovští zaměstnanci, kteří zůstávali ve státních službách a další. Blíže viz. Riešenie židovskej otázky ..., 1. č., dok. č. 121, s. 187

¹⁰² Kamenec, Po stopách tragédie ..., s. 128

¹⁰³ Lipscher, c.d., s. 94

představitelé rozhodli přistoupit k deportacím jako k jedinému možnému způsobu jak celou situaci řešit.

O samotných přípravách deportací nelze podat jednoznačné informace. Z obav před reakcí obyvatelstva byla jednání o vysídlení probíhající na diplomatické úrovni držena v tajnosti. Při poválečných výpovědích si tvrzení jednotlivých vyslychaných značně protiřečila. Slovenští obžalovaní tvrdili, že k násilnému vystěhování se uvolili až pod nacistickým nátlakem.¹⁰⁴ Naopak německá strana prohlašovala, že iniciativa přišla ze Slovenska.¹⁰⁵ Chybí tak kvalitní pramenná základna mapující tuto problematiku.

V „přípravné fázi“ si velmi aktivně počínal především ministerský předseda V. Tuka. Již 23. října 1941 během návštěvy presidenta Tisa a dalších slovenských státních představitelů u Hitlera, byl Tuka informován o plánu koncentrovat evropské Židy na okupovaném území Polska. Ministerský předseda reagoval na přednesený plán pozitivně, stejně tak na diskusi ohledně zapojení slovenských Židů. První oficiální zmínka o chystaných deportacích zazněla z vládních míst až na jaře následujícího roku. Dne 3. března 1942 na zasedání vlády Tuka předložil, resp. seznámil ostatní členy vlády s návrhem na vysídlení (ministerský předseda totiž vůbec nečekal na jeho schválení). Případné odmítavé postoje vlády její předseda oslabil „uklidňujícím“ tvrzením v tom smyslu, že židovské obyvatelstvo je pracovně nevyužité a proto je potřeba je poskytnout Němcům.¹⁰⁶ Následující březnové dny byly ve znamení snah připravit jak zákonný podklad pro chystané deportace, tak i konkrétních kroků pro danou akci kompetentních úřadů. Vyvrcholením těchto příprav bylo předložení návrhu vystěhovaleckého zákona slovenskému sněmu ke schválení. Stalo se tak 25. března a překvapivě jej sněm neschválil. Avšak v zemi, kde byly již principy demokratického politického systému pouhou iluzí a kde na sebe zákonodárnou iniciativu převzaly exekutivní orgány, tato skutečnost pro další chod věcí neměla žádný praktický význam. O několik týdnů později dne 15. května 1942 byl přijat

¹⁰⁴ Jak vyplývá ze svědecké výpovědi Alexandra Macha v dubnu 1946 před Národním soudem. Mach ve své výpovědi poukazyval na neustálý tlak ze strany „vyšších německých kruhů“, kterému nakonec ministerský předseda podlehl a vydal tak příkaz k organizování deportací. Riešenie židovskej otázky ..., 3. č., dok. . 351, s. 197

¹⁰⁵ Výpověď Dietera Wisliceniho před Národním soudem v květnu 1946. Riešenie židovskej otázky ..., 3. č., dok. č. 355, s. 217

¹⁰⁶ Kamenec, Po stopách tragédie ..., s. 158

ústavní zákon č. 68/1942 Sl. z., o vystěhování Židů. Příznačné bylo, že v čase, kdy byly transporty již v plném proudu.¹⁰⁷

Ústavní zákon obsahoval bezprecedentní zásadu ztráty slovenského státního občanství deportovaných slovenských Židů (§ 3 odst. 1) a zabavení jejich majetku ve prospěch státu (§ 3 odst. 2). Počítal s výjimkami z transportů, které se měly vztahovat na konvertity ještě z doby před 14. březnem 1939, a na ty, co žijí v manželství s Nežidem. Transportů byli dočasně ušetřeni i majitelé prezidentských, ministerských a hospodářských výjimek (§ 2).

Tento ústavní zákon byl v den svého přijetí již jen právně zakotveným konstatováním skutečnosti. Praktické kroky pro uskutečnění vystěhování byly postupně realizovány již od počátku roku 1942 a v podstatě nezávisle na zákonných opatřeních. Vše bylo v režii 14. oddělení Ministerstva vnitra. To, samozřejmě za spolupráce okresních úřadů, připravovalo seznamy, zajišťovalo sběrné tábory a jiné. Důležitou roli měla opět sehrát propaganda, která se snažila silící pocit soucitu slovenské společnosti se Židy nacházejícími se už v naprosto katastrofálních životních podmínkách zlomit nepravdivou prezentací deportací jako pracovního nasazení v Říši.

První transport se vydal na cestu v noci z 25. na 26. března 1942. Jeho vlaky mířily do táborů v Lublinské oblasti, ženy ze sběrných míst v bratislavské Patrónce a v Popradu jely přímo do Osvětimi. Do 5. dubna téhož roku opustilo Slovensko okolo 8 000 Židů. Po krátké přestávce byly 11. dubna vypraveny další vlakové soupravy. Jednalo se o rodinný transport s dětmi, starými a nemocnými lidmi. Jeho složení tak zjevně odporovalo tvrzení o pracovním účelu deportací. Na počátku května 1942 slovenští vládní představitelé souhlasili s nabídkou říšské vlády, že „převezme garanci za to, že ve vztahu k odžidovštění Slovenska přijatí Židé s konečnou platností zůstanou ve východních oblastech a že jim nebude poskytnuta žádná možnost návratu na Slovensko“.¹⁰⁸ Po zaplacení částky 500.- říšských marek za každého deportovaného slovenskou stranou se Němci vzdávali nároku na jejich majetek (sic!).

¹⁰⁷ Riešenie židovskej otázky ..., 2. č., dok. Č. 203, s. 109

¹⁰⁸ Longerich, P., Die Ermordung der europäischen Juden. Eine fassende Dokumentation des Holocaust 1941 – 1945, München-Zürich 1989, s. 301 - 302

Během léta se deportace zpomalily a v srpnu dokonce nebyl vyslán jediný vlak, což bylo důsledkem narůstajících problémů se sestavováním seznamů. Řada zbývajících Židů vlastnila totiž různé výjimky, nebo se odmítly smířit se svou situací, takže utíkali do lesů, hor apod., kde se často přidávali k partyzánům. Nakonec, i přes neustálé naléhání berátera Wislicenyho, se už naplno deportace nerozběhly. V září odešly ještě dva, v říjnu 1942 už jen jediný transport, který vezl duševně nemocné. Během 8 měsíců bylo vyvezeno téměř 58 000 židovských osob.¹⁰⁹ Otázku proč v říjnu 1942 skončily deportace se pokusil zodpovědět slovenský historik I. Kamnec. Podle něj se jednalo o několik důvodů, které společně ovlivnily slovenskou vládu. Podstatnou roli zřejmě sehrály protesty Vatikánu a států neutrálních i protihitlerovské koalice. Na straně slovenské veřejnosti byl také patrný odpor, byť především kvůli nesplněným očekáváním, které měla likvidace Židů přinést v oblasti slovenského hospodářství. V průběhu roku 1942 také došlo k oslabení radikálního křídla, které především trvalo na „nacistickém“ řešení židovské otázky. Někteří politikové z tzv. konzervativního křídla Hlinkových lidovců, které tak posílilo svou pozici, začali argumentovat, že všechna protižidovská opatření odporující normám mezinárodního práva by mohly další poválečné osudy Slovenska negativně ovlivnit.¹¹⁰

Během následujících let, až do okupace Slovenska nacisty na podzim 1944, se s menší či větší intenzitou snažili domácí radikálové a nacisté prostřednictvím svých poradců obnovit deportace zbývajících 24 000 slovenských Židů. V prosinci 1943 dorazil na Slovensko německý vyslanec v Maďarsku, E. Veessenmayer, který byl nacisty považován za jednoho z jejich předních odborníků na židovskou otázku. Jeho úkolem bylo přimět prezidenta Tisa k dokončení deportací. Po osobním setkání s Tisem mohl Veessenmayer informovat Berlín, že budou zbývajících slovenští Židé umístěni v táborech a že orientačně stanoveným termínem, dokdy se má celá akce uskutečnit je 1. duben 1944.¹¹¹ Německému nátlaku sice vláda odolávala, nelze však říci, že by se vzdala myšlenky dalšího řešení židovského problému. Například pověřila jednotlivá ministerstva, aby do května 1943 provedli revizi vydaných

¹⁰⁹ Riešenie židovskej otázky ..., 2. č., dok. č. 248, s. 172

¹¹⁰ Kamnec, Deportácie slovenských občanov ..., s. 96 - 97

¹¹¹ Akten zur deutschen auswärtigen Politik. Aus dem Archiv des Auswärtigen Amts, Serie E, Band VI, Göttingen 1977, s. 268

ochranných legitimací, pracovních a cestovních povolení. Byl učiněn nový soupis židovského obyvatelstva. I nadále pokračovala výstavba dalších židovských pracovních táborů a středisek. Připravovala se novelizace vystěhovaleckého zákona, hlavně pasáží týkajících se udělování výjimek. V březnu 1944 vláda schválila návrh ministerstva vnitra o plánovaných opatření na další vylučování Židů z hospodářského života a jejich soustředění v příslušných táborech.¹¹² K radikálnímu obratu ale došlo po potlačení Slovenského národního povstání. Následovalo obsazení slovenského území nacisty, kteří převzali další řešení židovské otázky do vlastní režie.¹¹³ Od září 1944 do dubna 1945 deportovali hitlerovci okolo 13 500 Židů. Přímo na Slovensku bylo dalších 1000 popraveno.¹¹⁴ Úplně poslední slovenskou protižidovskou právní normou bylo nařízení s mocí zákona č. 8/1945 Sl. z., kterým se mění některé předpisy o právním postavení Židů, ze dne 5. ledna 1945. Jeho 3 články znamenaly jen „kosmetické“ úpravy některých protižidovských opatření, předně však vzhledem k vnitropolitické situaci Slovenska neměly už prakticky žádný význam. V prvním roce existence samostatného slovenského státu žilo na jeho území zhruba 89 000 obyvatel židovského původu. Protižidovská opatření slovenské vlády znamenala smrt pro 65 000 z nich.¹¹⁵

¹¹² Riešenie židovskej otázky ..., 3. č., dok. č. 297, s. 95 - 96

¹¹³ Tamtéž, dok.č. 335 a 336, s. 154 - 155

¹¹⁴ Podrobněji k dané problematice viz Ján Stanislav, Stanislav Mičev, Protižidovské represálie na Slovensku od septembra 1944 do apríla 1945, in: Tragédia slovenských židov, Banská Bystrica 1992

¹¹⁵ Schmidt-Hartmann, E., Tschekoslowakei, in: Dimension des Völkermords. Die Zahl der jüdischen Opfer des Nationalsozialismus, München 1991

Závěr

Formu panujícího režimu daného státu nelze vždy jen posuzovat podle jeho ústavy, byť obecně právě ona zakládá organizaci státu a představuje základní zákon každého národního práva. Je nutné vždy si všítat, jak vůbec funguje vnitřní politika státu, jaké principy vlády se skutečně uplatňují. Slovenský stát a jeho právní pořádek v letech 1939 – 1945 lze jednoznačně charakterizovat jako autoritativní, resp. fašistický. V případě Slovenska přispěla k zformování jeho fašistické podoby již samotná ústava. Ústavní listina Slovenské republiky formálně připomínala ústavy demokratických režimů, zachovávala Montesquieuho pojetí dělby moci na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní a tím zachovávala i jeden z minimálních požadavků demokratické formy vlády. Obsahovala princip demokratické volby, ze které by měly vzejít svobodně zvolení zástupci lidu a tím by byla dána legitimita státní moci, deklarovala také základní lidská práva. Její jednotlivá konkrétní ustanovení však umožňovalo výstavbu fašistického režimu. Ústava jen v minimální míře garantovala základní lidská a občanská práva, likvidovala politický pluralismus, posilovala ústavní postavení prezidenta a vlády, která vycházejí z ustanovení § 44 Ústavy soustředila ve svých rukách zákonodárnou moc. Představitelé výkonné moci měli natolik silné a fakticky neomezené postavení, že posléze začali uplatňovat svou politiku i mimo ústavní rámec. Takovými projevy bylo zřizování celé řady typických fašistických institucí, jako byly Ústředna státní bezpečnosti, Úřad propagandy, Hlinkova garda apod., a to ve většině případů pouze na základě vyhlášky, resp. vládních nařízení. Vláda současně svými opatřeními nastolila rasistický režim, který likvidoval právní subjektivitu celé jedné skupiny obyvatelstva a posléze vedl k jeho genocidě. Touto skutečností pak vládní autority zdiskreditovala slovenský režim i v kontextu mezinárodního práva, neboť její počínání bylo lze považovat za trestné činy proti lidskosti a tedy za porušování norem mezinárodního práva.

Slovenský sněm se profiloval jen jako slabá instituce, jehož působení prakticky degradovalo na dodatečné schvalování právních norem vydávaných

vládou, která koncentrovala ve svých rukách skutečnou politickou moc, a jehož činnost tak dávala celému fašistickému režimu zdání legality.

Jen sotva lze mluvit také o legitimitě státní moci uplatňované na Slovensku v letech 1939 – 1945. V tomto období nenacházíme projev demokratického konsensu s danou státní mocí, potvrzený především demokratickými volbami, který by představoval podporu občanské společnosti ústavním orgánům. Slovenský sněm působil prakticky jako samozvaná instituce, jehož členové vzešli z voleb uskutečněných ještě v období slovenské autonomie, a který navíc nikdy nezasedal v ústavně předepsaném počtu. Řada jeho poslanců pak svůj mandát vykonávala na základě jmenování prezidentem.

Za velmi problematickou lze rovněž považovat otázku slovenské státní suverenity. Její hranice jasně vymezila „Ochranná smlouva“, kterou Slovensko uzavřelo s nacistickým Německem bezprostředně po vyhlášení své samostatnosti. Hitlerovi se tak otevřela možnost ovlivňovat nejen slovenskou zahraniční politiku, ale také zasahovat přímo do vnitřních záležitostí mladé republiky.

Přílohy

Životopis:

Jozef Tiso

Narodil se 13. října 1887 v městečku Velká Bytča do rolnické rodiny. Rodinné prostředí, ve kterém vyrůstal bylo silně poznamenáno katolickým náboženstvím. Po středoškolských studiích byl přijat na fakultu teologie ve Vídni. Kterou úspěšně zakončil v roce 1910. O rok později mu zde byl udělen titul doktora teologie poté, co zde obhájil svou disertační práci. Poslední roky míru před vypuknutím první světové války strávil opět na Slovensku, kde postupně působil na farnostech v různých menších obcích. V roce 1913 pak zakotvil v Banovciach nad Bebravou, kde se již významněji zapojil i do veřejného života. Jeho především publicistické aktivity ale nesnesou srovnání s tehdejší činností Andreje Hlinky za slovenská národnostní práva. Naopak jej lze označit spíše za člověka k uherskému režimu loajálního.

Během války jen krátce působil jak polní kurát. Poté ale na konci roku 1941 vážně onemocněl a v důsledku toho z armády propuštěn. Zbytek války pak vyučoval na náboženství na nitranském gymnázium.

Od roku 1920 až do 1923 byl tajemníkem nitranského biskupa, ale především již těsně po skončení válečného konfliktu spojil svůj další osud s Hlinkovou lidovou stranou. Zde se mu podařilo i přes stigma muže, který se o slovenské zájmy nezasazoval již před rokem 1914, dostat se postupně do nejvyšších stranických pozic. Od roku 1925 zastával funkci místopředsedy. Ve stejném roce byl také poprvé zvolen do Národního shromáždění. Funkci poslance pak vykonával až do roku 1939. V období 1927 až 1929 působil v československé vládě, kde mu byl svěřen úřad ministra veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy. Po vyhlášení slovenské autonomie v říjnu 1938 se stal předsedou autonomní vlády. Po 14. března 1939, kdy byla vyhlášena slovenská samostatnost zůstal ve své vládní předsednické funkci, ve které setrval až do října téhož roku. Tehdy byl ustaven jako historicky první prezident nově vzniklého slovenského státu. Svůj úřad pak vykonával až do dubna 1945.

Na počátku dubna 1945 opustil Slovensko a uchýlil se nejdříve do Rakouska a později do Bavorska, kde byl ale zajat americkými vojáky. Ti jej na podzim 1945 předaly československým úřadům. Poprvé stanul před soudem na počátku prosince 1946. V dubnu následujícího roku byl pak za svou činnost během existence slovenského státu odsouzen k trestu smrti. Rozsudek byl vykonán 18. dubna 1947 v Bratislavě.

Pojem „Žid“ v chorvatském zákonodárství

Pro srovnání uvádím charakteristiku pojmu „Žid“ tak, jak ji vymezilo zákonodárství dalšího nacistického satelitu, kterým bylo od počátku své samostatnosti vyhlášené v roce 1941 „Nezávislý stát Chorvatsko“. Dne 30. dubna 1941 vyšlo „zákonné opatření o rasové příslušnosti“, které mimo jiné stanovilo, kdo má být od tohoto data považován za Žida.¹¹⁶

V bodě tři se psalo, že Židem je ta osoba, která

- pochází alespoň ze tří předků druhého kolene (prarodičů – djedova i baka), kteří jsou podle rasy Židé. Prarodiče pak platí za Židy, jestliže jsou izraelské (židovské) víry nebo se do tohoto vyznání narodili.

- má dva předky druhého kolene, kteří jsou Židé podle rasy a to v těchto případech:

- a) jestliže byli 10. dubna 1941 příslušníky izraelské víry nebo na tuto víru později přešli
- b) mají manžela (manželku), kteří platí za Židy ve smyslu prvního ustanovení
- c) jestliže po dni, kdy toto nařízení nabylo platnosti, uzavřeli manželství s osobou, která má dva a více předků z druhého kolene, kteří jsou Židé podle rasy, totéž se vztahuje i na potomky, vzešlé z takového manželství
- d) nemanželské děti, vzešlá ze vztahu s Židem podle prvního ustanovení, která se narodila po 31. lednu 1942

¹¹⁶ Ustaški zakoni, Beograd 2000, s. 19 – 21

- e) jestliže ministerstvo vnitra na základě odůvodněného návrhu komise pro rasově-politické záležitosti rozhodne, že platí za Žida.
- se narodila mimo území Nezávislého státu Chorvatsko rodičům, kteří nepocházejí z Nezávislého státu Chorvatsko, jestliže byli 10. dubna 1941 izraelské víry nebo mají nejméně dva židovské předky podle rasy z druhého kolene nebo platí za Židy ve smyslu zákona země, ze které pocházejí
 - uzavřela po datu, kdy vstoupilo nařízení o ochraně árijské krve v platnost, do manželství, které není povoleno, totéž platí i na její potomky.
 - je nemanželským dítětem židovské matky ve smyslu prvního ustanovení.

Toto je doslovný překlad třetího bodu zákonného nařízení „o rasové příslušnosti“, a protože je v něm použita právní terminologie a právní styl, který bývá často spíše matoucí a ne zcela srozumitelný, musíme zde smysl těchto slov vysvětlit a shrnout.

Podle ustašovských zákonodárců byl tedy Židem, ten kdo měl nejméně tři židovské předky v přímé linii. Měl-li někdo jen dva židovské předky, pak byl i přesto označen jako Žid, v případě že tito byli v době ustavení nezávislého Chorvatska izraelské víry nebo k ní přistoupili později, měl-li v době vyhlášení tohoto nařízení židovského manželského partnera či s takovým vstoupil do manželství později a je-li někdo nemanželským dítětem Žida a narodil-li se po 1. lednu 1942.

Současně byl však za Žida považován i ten, který sice neměl židovské předky, ale v době po vyhlášení tohoto nařízení vstoupil do manželství s Židem a dále byli Židy i děti z takového sňatku, případně děti nemanželské, jejichž matka byla Židovkou.

V případě pochybností o původu, měla rozhodnout zvláštní komise, zřízená v rámci ministerstva vnitra.

Naprostou zvláštností bylo ustanovení v bodě 6, které umožňovalo nejvyššímu představiteli státu přiznat židovským osobám a jejich příbuzným všechna lidská a občanská práva a to v případě, že se před 10. dubnem 1941 nějakým způsobem „zasloužili o chorvatský národ, o jeho osvobození“.

Definice pojmu „Žid“ v nacistických zákonných opatření

V centru pozornosti nacistické propagandy a posléze i zákonodárství stáli po převzetí moci Hitlerem a jeho stoupenci v lednu 1933 i Židé. Otázkou však zůstávalo, kdo je vlastně takovým „Židem“, podle čeho se pozná, jak jej lze charakterizovat?

V německém prostředí byla tato problematika značně komplikovaná skutečností, že tamní židovská komunita byla silně asimilovaná. K prvnímu pokusu o vymezení pojmu „Žid“ došlo v nařízení z 11. dubna 1933. Podle něj platili za tzv. lidi neárijského původu ti, kteří měli jednoho z rodičů či prarodičů židovského původu, který byl dán jejich příslušností k židovské víře. Obyvatelé fašistické Třetí Říše se tak pomyslně dělilo na „neárijsce“ a „árijsce“, tedy na ty, kteří mají nebo naopak nemají židovské předky.

Americký historik rakouského původu Raul Hilberg tvrdí, že tato definice v žádném případě nevycházela z rasových kritérií, jako jsou např. „krevní skupina, tvar nosu a jiné fyziognomické znaky.“¹¹⁷ S tímto nelze než souhlasit. Přesto se však domnívám, že není správné tvrzení, že jediným kritériem pro určení židovství byla izraelská víra. Nacističtí zákonodárci už zde částečně vycházeli z principů geneticky dané příslušnosti k určité skupině lidí. Vycházeli totiž z předpokladu, že Židem je ten, kdo se narodil židovskému rodiči, bez ohledu na to, jakou víru sám vyznává. Tedy i ten, který konvertoval ke křesťanství zůstal pro německé úřady Židem.

Ovšem tato charakteristika se nakonec ukázala jako nedostatečná. Vyvolávala celou řadu nejasností, především kolem tzv. čtvrtinových, polovičních a tříčtvrtinových Židů. Několik let táhnoucí se diskuse na toto téma byly ukončeny až vydáním tzv. Norimberských zákonů, resp. vydáním „Prvního nařízení k Norimberským zákonům“ ze 14. listopadu 1935. Toto nařízení, které bylo prvním z celé řady doplňujících ony tři pro nacistické Německo zásadní zákony na „ochranu árijské krve“, „o říšském občanství“ a „o státní vlajce“, v pátém paragrafu stanovilo, že:

¹¹⁷ Hilberg, R., Die Vernichtung der europäischen Juden, I.-III. Band, Frankfurt am Main 1994, s. 70

- židem je ten, kdo pochází nejméně ze tří podle rasy plně židovských (volljüdischen) prarodičů.

- za Žida také platí ten státní příslušník, který pochází ze dvou plně židovských prarodičů.

Vedle této „kategorie“ existovali podle nacistických zákonodárců ještě tzv. židovští míšenci. Tím byl ten, kdo:

- v době vydání tohoto zákona patřil k židovskému náboženskému společenství nebo bude do něj přijat po vydání tohoto zákona

- měl v době vydání tohoto zákona za manžele – manželku Žida nebo manželství s Židem uzavře již po vydání tohoto zákona

- pochází z manželství s Židem ve smyslu bodu 1, které bylo uzavřeno po datu, kdy vstoupil v platnost Zákon na ochranu německé krve a cti z 15. září 1935

- pochází z nemanželského poměru se Židem ve smyslu bodu 1 a kdo se jako nemanželský narodil po 31. červenci 1936.¹¹⁸

—

Jak Chorvaté, tak Slováci ve svých konečných pokusech o určení židovských obyvatel v podstatě jen okopírovali nacistický vzor Norimberských zákonů, ve kterých základem byla ona „magická“ hranice tří židovských předků, která znamenala pro miliony židovských obyvatel Evropy jistou smrt.

Slovenští zákonodárci následovali svého nacistického protektora i v zavedení kategorie tzv. míšence. Podmínky, které musel takový Žid-míšenec „splňovat“ byly naprosto identické s nacistickou terminologií.

Chorvatský zákon o rasové příslušnosti takovou kategorii „míšence“ neznal a naopak považoval např. i ty, kteří byli potomky intimního vztahu mezi Židovkou a árijcem také za Židy. Přesto však toto velmi přísné hledisko posuzování částečně vyvážili ustašovci ojedinělým zákonem daným institutem

¹¹⁸ Die Nürnberger Gesetze, Berlin 1941, s. 53

tzv. čestného árijce. Vzhledem k tomu, že důvod k jeho udělení byl formulován vágně – zásluhy o chorvatský národ a jeho nezávislost, záleželo v podstatě jen na libovůli poglavníka, komu bude tento titul a z něj plynoucí postavení árijce uděleno.

Nacistický ani slovenský právní řád takový institut neznal. Jen slovenský „Židovský kodex“ v paragrafu 255 stanovil možnost udělit výjimku, která svého majitele vyvazovala z některého případně ze všech protizidovských opatření tohoto kodexu, aniž by však měnilo jeho právní postavení. Co měly však oba satelity společné, bylo časté korupční zneužívání výjimek či titulu čestného árijce, kdy za ně v mnoha případech jejich nositelé museli zaplatit vysoké finanční částky.

Prameny a literatura

Publikované prameny

Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918 – 1945. Aus dem Archiv des Auswärtigen Amtes, Serie E, Göttingen 1974

Die Nürnberger Gesetze, Berlin 1941

Gronský, J., Hřebejk, J., Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, I. (1918 – 1945), Praha 1997

Katolícka cirkev na Slovensku (1938 – 1945) v hodnotení nemeckých diplomatov a tajných agentov (ed. Ďurica, M.S.), Trnava 2001

Riešenie židovskej otázky na Slovensku (1939 – 1945), Dokumenty, I.-III. (ed. Hubenák, L.), Bratislava 1994

Slovenský zákoník 1939 – 1945

Ustaški zakoni, Beograd 2000

Vatikán a Slovenská republika (1939 – 1945), Dokumenty (ed. Kamenec, I. a kol.), Bratislava 1992

Paměti

Sidor, K., Takto vznikol Slovenský štát, Bratislava 1991

Sborníky:

Dimension des Völkermords. Die Zahl der Jüdischen Opfer des Nationalsozialismus, München 1991

Emancipácia židov-antisemitizmu-prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhersku, v českých zemiach a na Slovensku, Bratislava 1999

Jews in Czechoslovakia, New York 1968 a 1971

Rasové násilie v dejinách a v prítomnosti, Bratislava 2001

Verdrängung und Vernichtung der Juden unter dem Nationalsozialismus, Hamburg 1992

Literatura

Beňa, J., Vývoj slovenského právneho poriadku, Banská Bystrica 2001

Bianchi, L., Dejiny štátu a práva na území Československého v období kapitalizmu v rokoch 1848 – 1945“, II. díl, Bratislava 1973

Ďurica, M.S., Slovenská republika 1939 – 1945. Vznika a trvanie prvého slovenského štátu 20. storočí, Bratislava 1999

Hilberg, R., Die Vernichtung der Europäischen Juden, Frankfurt am Main 1994

Hoensch, J.K., Slovensko a Hitlerova východná politika, Bratislava 2001

Hradská, K., Prípady Wisliceny. Nacistický poradcovia a židovská otázka na Slovensku, Bratislava 1999

Kamenec, I., Slovenský štát, Praha 1992

Tentýž, Dr. Jozef Tiso. Tragédia politika, kňaza a človeka, Bratislava 1999

Tentýž, Po stopách tragédie, Bratislava 1991

Kirschbaum, J.S., A History of Slovakia. The Struggle for Survival, New York 1995

Klimko, J., Tretia ríša a ľudský režim na Slovensku, Bratislava 1986

Korček, J., Slovenská republika 1943 – 1945, Bratislava 1999

Krizman, B., Ante Pavelić i Ustaše, Zagreb 1986

Lipscher, L., Židia v slovenskom štáte 1939 – 1945, Banská Bystrica 1992

Lipták, L., Politické strany na Slovensku 1867 – 1945, Bratislava 1992

Lipták, L., Slovensko v 20. storočí. Najdiskutovanejšia historická esej o Slovensku, Bratislava 2000

Longerich, P., Die Ermordung der Europäischen Juden. Eine umfassende Dokumentation der Holocaust 1941 – 1945, München 1989

Malý, K. a kol., Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Praha 2003

Nolte, E., Fašismus ve své epoše, Praha 1999

Olivová, V., Dějiny první republiky, Praha 2000

Rychlík, J., Češi a Slováci ve 20. století. Československé vztahy 1914 – 1945. Bratislava 1997

Salner, P., Prežili holokaust, Bratislava 1997

Tentyž, Židia na Slovensku medzi tradíciou a asimiláciou, Bratislava 2000

Špiez, A. Dejiny Slovenska na ceste k sebauvedomenia, Bratislava 1992

Vašek, A., Die Lösung der Judenfrage in der Slowakei, Bratislava 1942

Yahil, L., The Holocaust. The Fate of European Jewry 1932 – 1945, New York 1990

Články

Kamenec, I., Vznik a vývoj židovských pracovních táborov a stredísk na Slovensku v rokoch 1942 – 1944, in: Historický časopis, 1969, č. 3

Nižňanský, E., *Kamenec, I.*, Poplatky za deportovaných slovenských židov, in: Historický časopis, 2003, č. 2